

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ

ΥΠΟ
Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗ

Οί βιβλιοθήκες τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν τῆς Σάμου δὲν ἔχουν μέχρι σήμερα ἐπισταμένως μελετηθεῖ. Μοναδικὴ ἴσως ἐξάιρεση ἀποτελοῦν οἱ ἀναφορὲς τοῦ Μητροπολίτου Σιδηροκάστρου κ. Ἰωάννη στο βιβλίον του γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σάμου, ὅπου σποραδικὰ ἀναγράφονται πληροφορίες καὶ δημοσιεύονται ὀρισμένες ἐνθυμήσεις παλαιούτων ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων τοῦ νησιοῦ.

Σύμφωνα μὲ τὶς ἐνδείξεις αὐτές, παλαιότυπα ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ὑπάρχουν στὶς μονὲς Μεγάλης Παναγίας¹, Τιμίου Σταυροῦ², Προφήτου Ἡλιοῦ³, Ἀγίας Ζώνης⁴, Ζωοδόχου Πηγῆς⁵, Ἀγίας Τριάδος⁶, Κοιμήσεως Θεοτόκου Μαραθοκάμπου⁷ καὶ στοὺς σιναίτικὸ μετόχι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Καστανιάς⁸. Ὑπάρχουν ἀκόμη στοὺς ναοὺς Εἰσοδίων Θεοτόκου καὶ Μεταμορφώσεως Σωτῆρος Ἀ. Βαθέος, Ἀγίας Ματρώνης καὶ Ἀγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου Καρλοβάσου, Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ Παναγίας Μαυρίκενας Καστανιάς, Ἀγίου Νικολάου Κουμεικῶν, Ἀγίου Ἀντωνίου Μαραθοκάμπου, Ζωοδόχου

1. Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης (Παπάλης), *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμερον*. Σάμος 1967, σ. 159 (στοὺς ἐξῆς: Παπάλης).

2. Παπάλης, *δ.π.*, σ. 183-184.

3. Παπάλης, *δ.π.*, σ. 201.

4. Παπάλης, *δ.π.*, σ. 104· πλήρης καταλογγράφηση τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς στοὺς Μ. Γ. Βαρβούνης, *Μοναστικὴ ζωὴ καὶ παραδοσιακὴ θρησκευτικὴ συμπεριφορά. Ἡ μαρτυρία τοῦ κώδικα τῆς Ἱεράς Μονῆς Ἀγίας Ζώνης Σάμου*. Ἀθήνα 1998.

5. Παπάλης, *δ.π.*, σ. 237-238. Πρβλ. Ἀγ. Γσελίτσας, «Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Σάμου», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου 4* (1984-1987), σ. 192-209, μὲ πληροφορίες γιὰ τὸν πλοῦτο τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς.

6. Παπάλης, *δ.π.*, σ. 264.

7. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ἐκκλησιαστικὲς βιβλιοθήκες τῆς Σάμου», *Γρηγόριος Παλαμᾶς 768* (1997), σ. 353-382, μὲ καταλόγους καὶ βιβλιογραφία.

8. Παπάλης, *δ.π.*, σ. 275.

Πηγής Κάτω Ἀρβανιτών, Ἀγίου Ἀντωνίου καὶ Ἀγίου Νικολάου Μυτιληνίων, Ἀγίου Νικολάου Ὁρμου Μαραθοκάμπου, Γεννήσεως Χριστοῦ Παγώνδα, Ταξιάρχη Μιχαὴλ Σπαθαραίων, Προφήτου Ἡλιοῦ Σταυρινήδων, Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Χώρας⁹. Κοντὰ σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν ἡ Μητροπολιτικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας¹⁰, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ βιβλία διαφόρων μονῶν καὶ ναῶν τῆς Σάμου συγκεντρωμένα κατὰ τὴ δεκαετία 1965-1975, ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Πλατάνου καὶ ἐκεῖνη τοῦ Ἀγίου Νικολάου Σάμου.

Ἀπὸ τὴν πρόχειρη αὐτὴ καταγραφή γίνεται ἀμέσως φανερόν, ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα σπουδαῖο ὕλικό, ἂν συνυπολογιστεῖ καὶ ἡ μεγάλη σημασία τῶν χειρογράφων ἐνθυμήσεων ποὺ τὰ ἔντυπα αὐτὰ βιβλία περιέχουν, πολύτιμο γιὰ τὴν μελέτη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Σάμου. Τὰ τελευταῖα χρόνια γίνεται μιὰ συστηματικὴ προσπάθεια γιὰ τὴν καταγραφή, ταξινόμηση, καταλογογράφηση καὶ δημοσίευση τοῦ ὕλικου αὐτά, στὰ πλαίσια τῆς συστηματικῆς μελέτης τῆς χριστιανικῆς Σάμου. Στὰ πλαίσια αὐτὰ περιγράφονται, στὴ συνέχεια, τρεῖς ἐκκλησιαστικὲς βιβλιοθήκες, τῆς Ἁγίας Τριάδας καὶ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ Παγώνδα, καὶ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου Σάμου¹¹. Στὴν πρώτη, ποὺ εἶναι καὶ μεγαλύτερη, ἔχουν θησαυριστεῖ ἔντυπα διαφόρων προελεύσεων, ἐνῶ ἡ δευτέρη καὶ ἡ τρίτη ἀντιπροσωπεύουν τὴ μορφή μιᾶς συνηθισμένης καὶ τυπικῆς ἐκκλησιαστικῆς βιβλιοθήκης ἐνοριακοῦ ναοῦ τοῦ νησιοῦ.

Παρέχεται στὴ συνέχεια περιγραφή τῶν ἐντύπων, κατὰ χρονολογικὴ σειρά, μὲ ὄλες τὶς ἐνθυμήσεις καὶ τὰ σημειώματα ποὺ αὐτὰ περιλαμβάνουν:

Ι. Βιβλιοθήκη Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίας Τριάδος Παγώνδα.

- 1.** Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Χριστοδοῦλου τοῦ θαυματουργοῦ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ ἀσκήσαντος νῦν πρῶτον

9. Βλ. μὲ τὴ σειρά ποὺ ἀναφέρονται παραπάνω, Παπάλης, *ὁ.π.*, σ. 333 σημ. 25, 334 σημ. 32, 338 σημ. 57, 339 σημ. 66, 342 σημ. 88, 342 σημ. 89, 347 σημ. 119, 350 σημ. 133, 353 σημ. 148, 354-355 σημ. 163, 356 σημ. 168, 357-358 σημ. 174, 359 σημ. 182, 368 σημ. 220, 369 σημ. 223, 371-372 σημ. 237 καὶ 372 σημ. 240.

10. Πρὸβλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Σημειώματα βιβλίων τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Σάμου», *Κληρονομία* (ὑπὸ δημοσίευση).

11. Γιὰ τὸ ναὸ καὶ τὴν ἱστορία του βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Ἐνοριακοὶ ναοὶ καὶ παραδοσιακὴ θρησκευτικὴ συμπεριφορὰ. Ἡ περίπτωση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου Σάμου καὶ ἡ λαογραφικὴ ἀνάγνωση ἐνὸς θεσσαλικοῦ χειρογράφου*. Ἀθήνα 1995, σ. 5 κ.ἑξ. Εὐχαριστίες ὀφείλω στοὺς ἱερεῖς τῶν τριῶν ναῶν, π. Ν. Σπάγο, π. Ἐμμ. Ἀρβανίτη καὶ π. Ν. Ζερβογιάννη γιὰ τὴν ἄδεια μελέτης καὶ τὴ διευκόλυνση κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἔρευνας.

τυπωθεῖσα, σπουδῆ μὲν καὶ δαπάνη τοῦ Σοφολογιοτάτου Διδασκάλου Κυρίου Ἰακώβου, τοῦ Πατμίου, τοῦπίκλιν, Ἀναστασίου. Προτροπῇ δὲ τοῦ ἐν Ἱεροδιδασκάλοις Κυρίου Ἐφραὶμ τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν. Ὅπως διανεμῶνται δωρεάν, παρὰ τῶν ἐν τῇ Μονῇ οἰκούντων πατέρων. Ἐνετίησι, ἀψνε', Παρὰ Ἀντωνίῳ Τζάτα. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio¹².

Συσταχωμένα: α. Βιβλίον μὲ βίους ἁγίων (ὁσίου Μάρκου, Ἀντωνίου τοῦ Νέου, περὶ τοῦ ἐν Αἴγυπτῳ θαύματος), ἀκέφαλο.

β. Ἀκέφαλη ἐκκλησιαστικὴ ρητορικὴ, μὲ ἄδεια ἐκδόσεως χρονολογημένη τὸ 1755 (σ. 28). Ψευδοτίτλος: Ἐκθεσις Κανόνων Ρητορικῶν ἱεροκήρυξι μάλιστα συμβαλλομένων, οὗς ἐκ τῆς Λατινίδος φωνῆς, ὁ ἐν Ἱεροδιδασκάλοις Μακάριος εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνῆν Ἀπανθισάμενος, προὔθηκεν, τοῖς φιλόλογοις. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα, καὶ μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα, διὰ δαπάνης τοῦ Ἱερολογιοτάτου ἐν Ἱεροδιδασκάλοις Κυρίου Ἐφραὶμ τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, τοῦ καὶ ἐν Κύπρῳ Ἱεροκήρυκος χρηματίζοντος. Σπουδῆ δὲ καὶ διορθώσει τοῦ Πανοσιολογιοτάτου κυρίου Σεραφεῖμ τοῦ Πισσιδείου, τοῦ καὶ Πρωτοσυγγέλλου τῆς Σεβασμίας καὶ Βασιλικῆς Μονῆς τοῦ Κύκκου, κατὰ τὴν Κύπρον¹³.

2. Μὴν Ἀπρίλλιος περιέχων τὴν πρέπουσαν αὐτῷ ἅπασαν Ἀκολουθίαν νεωστὶ μετατυπωθεῖς, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθεῖς παρὰ Κυρίου Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Ἐνετίησιν 1755. Παρὰ Νικολάῳ τῷ Σάρῳ. Ἐτει ἀπὸ τῆς θεογονίας ἀψμε'. Con Licenza de' Superiori, e privilegio. Ν. Σ. Μιμηταὶ ἐστὲ τοῦ Χριστοῦ¹⁴.

3. Μηναιὸν τοῦ Μαρτίου περιέχων τὴν πρέπουσαν αὐτῷ πᾶσαν Ἀκολουθίαν μετὰ καὶ τῆς προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ. Ἐν ἐκάστη ἐορτῇ τοῦ χρόνου. Νεωστὶ μετατυπωθὲν καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν παρὰ Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐνετίησιν, ἀψξ'. 1760. Παρὰ Δημητρίῳ Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Con Licenza de' Superiori, e privilegio. Μιμηταὶ ἐστὲ τοῦ Χριστοῦ¹⁵.

12. Θ. Ι. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466ci-1800)* 1. Ἀλφαβητικὴ καὶ χρονολογικὴ ἀνακατάταξις. Ἀθῆναι 1984, ἀρ. 114.

13. Πρόκειται γιὰ τὸν Μακάριο τὸν δάσκαλο στὴ σχολὴ τῆς Πάτμου, γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. Ἀθ. Καραθανάσης, «Σχεδιάσμα γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ρητορικὴ κατὰ τὴν τουρκοκρατία (16ος-19ος αἰ.)», *Χαριστεῖον Σεραφεῖμ Τίνα Ἀρχιεπισκόπῳ Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος*. Θεσσαλονίκη 1984, σ. 624-625. Ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτὸ ἔχει ἀντλήσει καὶ ὁ Ζακύνθιος Ἰωάσαφ Κορνήλιος (1728 —;), βλ. Γ. Ν. Μοσχόπουλος, «Ὁ Ἰωάσαφ Κορνήλιος καὶ δύο ἀνέκδοτες ἐπιστολές του (1782)», *Θησαυρολόγια* 7 (1970), σ. 155-158.

14. Παπαδόπουλος, *δ.π.*, ἀρ. 3960.

15. Παπαδόπουλος, *δ.π.*, ἀρ. 3925.

Πίσω παράφυλλο: δια τις παρούσις μου ομολογίας και καθολικής ήπο-
 δίξεος φανερόνο εγώ η ανηψιά [...]λους/
 δια τις παρούσις μου όμολογίας και καθολικής άποδίξεως/δύλον γίνεται υπο
 μέρους ης εμέ ανά του ποτε νικουλα/ δια της παρούσις μολομι¹⁶.

4. Θεοφυλάκτου Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Ἐρμηνεία εἰς τὰ τέσσε-
 ρα Ἐρὰ Εὐαγγέλια μεταγλωττισθεῖσα εἰς ἄλλην φράσιν παρά τινος
 σοφοῦ καὶ πεπαιδευμένου ἀνδρὸς ἀνωνύμου τὰ νῦν πρῶτον τύποις
 ἐκδωθεῖσα διὰ δαπάνης τοῦ τιμωτάτου καὶ χρησιμωτάτου κυρίου
 Κωνσταντίνου Τζελεχούρι ἐκ πόλεως Πρεμετῆς, ἐκ τοῦ κλίματος τοῦ
 Μακαριωτάτου Ἀχριδῶν καὶ ἀφιερωθεῖσα παρ' αὐτοῦ τῇ Ἀγιωτάτῃ
 τοῦ Χριστοῦ Ἀνατολικῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. Ἐπιμελεία καὶ διορθώ-
 σει τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις κυρίου Γεδεῶν Ἱεροσολυμίτου τοῦ Κυ-
 πρίου, εἰς κοινὴν ὠφέλειαν τῶν Ἀναγιγνωσκομένων. Ἐν Λιψία τῆς
 Σαξωνίας παρὰ Ἰωάννη Γοττλόπ Ἐμμανουήλ Πρεΐτκνδφ ἀψξά¹⁷.
5. Μηναῖον τοῦ Μαΐου περιέχον τὴν πρέπουσαν αὐτῷ ἅπασαν Ἀκο-
 λουθίαν, μετὰ καὶ τῆς προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ ἐν ἐκάστη ἑορτῇ τοῦ
 χρόνου. Νεωστὶ μετατυπωθὲν, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν παρὰ Γεωρ-
 γίου Κωνσταντίνου ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐνετίησιν, ἀψξά'. 1761. Παρὰ
 Δημητρίῳ Θεοδοσίῳ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Con Licenza de' Superiori, e
 privilegio. Μιμηταὶ ἐσταὶ τοῦ Χριστοῦ¹⁸.
6. Ἐπιστολάριον τοῦ Σοφωτάτου Συνεσίου ἐπισκόπου Κυρήνης. Ἦδη
 τύποις ἐκδοθὲν, καὶ ἀκριβῶς διορθωθὲν, ὑπὸ Ἀνθίμου Βέρα τοῦ
 Κυπρίου. ἀψπβ'. Ἐνετίησι 1782. Παρὰ Νικολάῳ τῷ Γλυκεῖ τῷ ἐξ
 Ἰωαννίνων. Con Licenza de' Superiori, e privilegio¹⁹.
 Σελίδα ψευδότιτλου: καὶ τόδε σὺν τοῖς ἄλλοις κτῆμα κάμου δημη-
 τρίου [...] / [...] ηδάσι/νῦν δὲ Ἰωάννου σαμίου /Α.Ι.Λεκάτης²⁰.
 Σελίδα τίτλου: ἐκ τῶν τοῦ Ἰακόβου Παπὰ Γεωργίου /Ἀριστείδης Νά-
 κος.

16. Πρόκειται γιὰ τυπικὴ ἀρχὴ δικαιοπρακτικοῦ πωλητηρίου ἐγγράφου, βλ. Ν. Ζα-
 φειροῦ, «Σαμιακὰ ἐγγράφα ἐπὶ τουρκοκρατίας», *Ἀρχεῖον Σάμου* 1 (1946), σ. 111. Ὁ
 ἴδιος, «Σαμιακὰ ἐγγράφα», *Ἀρχεῖον Σάμου* 4 (1955), σ. 245-250. Μ. Γ. Βαγβούνης,
 «Τοπικὴ ἱστορία καὶ παραδοσιακὸς πολιτισμὸς τῆς Σάμου: ἡ περίπτωση μιᾶς συλλογῆς
 δικαιοπρακτικῶν ἐγγράφων», *Σαμιακὲς Μελέτες* 2 (1955-1996), σ. 59 ἀρ. Β5. Ὁ ἴδιος,
 «Ἱστορικὲς καὶ λαογραφικὲς μαρτυριὲς σὲ μιὰ συλλογὴ δικαιοπρακτικῶν ἐγγράφων τῆς
 Σάμου», *Πρακτικὰ 12' Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου*. Θεσσαλονίκη 1997, σ. 60-61.

17. Παπαδόπουλος, *ὁ.π.*, ἀρ. 5602.

18. Παπαδόπουλος, *ὁ.π.*, ἀρ. 3992.

19. Παπαδόπουλος, *ὁ.π.*, ἀρ. 5456.

20. Γιὰ τὴν οἰκογένεια βλ. Ἀλ. Σεβαστάκης, *Οἱ Καρμανιόλοι στὴν ἐπανάσταση
 τῆς Σάμου. Ἰωάννης Λεκάτης*. Ἀθήνα 1980, σ. 7-8, μὲ γενεαλογικὲς πληροφορίες.

7. Βιβλίον καλούμενον Παράδεισος ἐκ τῶν λόγων τοῦ ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ. Μεταφρασθὲν παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, νεωστὶ μετατυπωθὲν, καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθὲν ἀππβ' Ἐνετίησι, 1782. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Con Licenza de' Superiori²¹.
8. Θεῖον καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀφιερωθὲν μὲν τῷ ποτὲ Μακαριωτάτῳ καὶ Σοφωτάτῳ Πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων κυρίῳ κυρίῳ Χρυσάνθῳ τῷ Νοταρῶ, νεωστὶ δὲ μετατυπωθὲν, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν ἀπγα'. Ἐνετίησιν 1791. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Con Licenza de' Superiori²².
Σελίδα τίτλου: Διὰ μίαν ἀφιέρωσιν τοῦ Ἰωάν. Λιάπη ἐπλήρουν ὁ πατὰ Γεω. Νικήτα δηὰ τὸ στάχομα τοῦ Εὐαγγελίου γρῶσια 52:20. Ἐπίσης φέρει σφραγίδα τοῦ ἐνοριακοῦ ναοῦ Ἀγίου Γεωργίου Παγώνδα.
9. Εἰς Δόξαν Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἀγίου Πνεύματος τοῦ ἐνὸς Θεοῦ. Βίβλος τῷ ὄντι ψυχωφελεστάτη καλουμένη Γυμνάσματα Πνευματικά, διαμοιρασμένα εἰς μελέτας, ἐξετάσεις καὶ ἀναγνώσεις. Ἄπερ προσθήκαις ὅτι πλείσταις, καὶ ἀφαιρέσεσι, καὶ ἀλλοιώσεσι καλλωπισθέντα τε, καὶ μετ' ἐπιμελείας διορθωθέντα, καὶ σημειώμασι διαφόροις καταγλαϊσθέντα παρὰ τοῦ ὀσιολογιωτάτου ἐν μοναχοῖς κυρίου Νικοδήμου, νῦν πρῶτον τύποις ἐξεδόθησαν διὰ φιλοτίμου δαπάνης, καὶ σπουδαίας ἐπιστασίας τοῦ τιμιωτάτου, καὶ χριστιανικωτάτου κυρίου Δημητρίου Καρυτζιώτου τοῦ ἐκ Πελοποννήσου, εἰς κοινὴν ἀπάντων τῶν Ὁρθοδόξων χριστιανῶν ὠφέλειαν, καὶ σωτηρίαν. Ἐνετίησιν, 1800 αω'. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Con Licenza de' Superiori²³.
10. Νέον Ἐκλόγιον περιέχον βίους ἀξιολόγους διαφόρων ἁγίων καὶ ἄλλα τινὰ ψυχωφελῆ διηγήματα. Ἐκλεχθὲν ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων βιβλίων, εἰς ἀπλήν τε φράσιν μεταγλωττισθὲν, καὶ νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθὲν, διὰ συνδρομῆς φιλοχρίστου τινὸς χριστιανοῦ, εἰς κοινὴν τῶν ὀρθοδόξων ὠφέλειαν. Ἐνετίησιν αωγ'. 1803. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων Con regia approvazione²⁴.

21. Παπαδόπουλος, ὁ.π., ἀρ. 3389' πρβλ., γιὰ τὸν συγγραφέα, Σ. Μπαῖρα-κτάρης, Ἀγάπιος Λάνδος ὁ Κρηός. Ἀθήναι 1970.

22. Παπαδόπουλος, ὁ.π., ἀρ. 1207. Γιὰ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Γλυκέως βλ. G. Veloudis, *Das griechische Druck-und Verlagshaus «Glikis» in Venedig (1670-1854). Das griechische Buch zur Zeit der Turkenherrschaft.* Wiesbaden 1971.

23. Παπαδόπουλος, ὁ.π., ἀρ. 4412.

24. Δ. Σ. Γκίνης - Β. Γ. Μέξας, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863. Ἐν Ἀθήναις 1939-1957, ἀρ. 221' γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὴ χρῆση τοῦ βλ. Ἐμμ. Ι. Μοσχονᾶς, Ἀλφαβητικὴ ἀναγραφή τῶν τίτλων τῆς Βιβλιογραφίας Γκίνη - Μέξα (1800 - 1863). Ἀθήναι 1968, σ. 151.

Σελίδα τίτλου: Ἐκ τῶν τοῦ Ἱακώβου/παπᾶ Γεωργίου //Α.Ι.Λεκάτης// Νικόλαος Σπάγος 8/6/1969 / Ἱερεὺς, Παγώνδας.

- 11.** Νέος Παραδείσιος ἦτοι λόγοι διάφοροι καὶ βίοι ἁγίων ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν διάλεκτον μεταγλωττισθέντες μὲν παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, νῦν δὲ αὖθις τυπωθέντες εἰς κοινὴν τῶν ὀρθοδόξων ὠφέλειαν, μετὰ τοῦ προσήκοντος Πίνακος. Ἐνετίησιν αὐδ'. 1804. Παρὰ Πάνῳ Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Con regia approvazione²⁵.

Σελίδα τίτλου: 1875 15 Ἀπριλίου /εδορίθη τό παρών παρὰ του/ πάπου μας Γεωργίου Χατζηθαθα/νασίου/ Λ. Κυδωνιεύς.

Σελίδα τέλους: Λεωνίδα Ιω. Κυδωνιεύς /1875/ Ἀριστοτέλης Λ. Κυδωνιεύς.

Ὑπάρχει καὶ δεύτερο ἀκέφαλο ἀντίτυπο τῆς ἴδιας ἐκδοσης, μὲ ἐπάργυρο κάλυμμα.

- 12.** Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, πάλαι μὲν ἑλληνιστὶ συγγραφεῖς ὑπὸ Μαυρικίου διακόνου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, νῦν δὲ δεύτερον μεταφρασθεῖς ἀμέσως ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ χειρογράφου Συναξαριστοῦ, καὶ μεθ' ὅσης πλείστης ἐπιμελείας ἀνακαθαρθεῖς, διορθωθεῖς, πλατυνθεῖς, ἀναπληρωθεῖς, σαφηνισθεῖς, ὑποσημειώσῃσι διαφόροις καταγλαῖσθεῖς, καὶ εἰς τρεῖς τόμους διαιρεθεῖς, ὑπὸ τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Νικοδήμου Ἀγιορείτου. Δι' ἀδράς δὲ δαπάνης, καὶ συντόνου σπουδῆς τε καὶ προθυμίας τοῦ Πανιερωτάτου Ἀγίου Θεσσαλονίκης κυρίου Ἰωσήφ, καὶ τῶν εἴκοσι Ἱερῶν Μοναστηρίων τοῦ Ἀγίου Ὄρους, Σκητῶν τε καὶ Κελλίων καὶ τῶν φιλοχρίστων συνδρομητῶν, τῶν ἐν τῷ τέλει τῆς βίβλου ὀνομαστὶ καταγραφέντων, τύποις ἤδη λαμπροῖς ἐκδοθεῖς εἰς κοινὴν ἀπάντων τῶν ὀρθοδόξων ὠφέλειαν συνεργεία καὶ σπουδῆ τῶν ἐλαχίστων ἱερομονάχων Στεφάνου καὶ Νεοφύτου τῶν Ἀγιορείτῶν. Τόμος πρῶτος περιέχων τοὺς τέσσαρας μῆνας τοῦ Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου, Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου. Τόμος δεύτερος περιέχων τοὺς τέσσαρας μῆνας τοῦ Ἰανουαρίου, Φεβρουαρίου, Μαρτίου καὶ Ἀπριλλίου. αὐθ'. Ἐν Βενετίᾳ 1819. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Πάνου Θεοδοσίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Con Imperiale Regia Approvazione²⁶.

Σελίδα τίτλου: Καὶ τότε Ἱακώβου Γεωργίου.

25. Γκίνης - Μέξας, *δ.π.*, ἀρ. 6620. Γιὰ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Θεοδοσίου βλ. Γ. Σ. Πλουμίδης, *Τὸ βενετικὸν τυπογραφεῖον τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Πάνου Θεοδοσίου (1755-1824)*. Ἀθήνα 1969.

26. Γκίνης - Μέξας, *δ.π.*, ἀρ. 1195. Γιὰ τὸ ἐκδοτικὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀγίου Νικοδήμου βλ. καὶ Στ. Κεκρίδης, *Ἐκκλησία καὶ λογοκρισία στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία (1700-1850)*. Καβάλα 1995, σ. 90-109, μὲ βιβλιογραφικὰς ἐνδείξεις καὶ σημειώσεις.

- 13.** Εἰρμολόγιον τῶν Καταβασιῶν Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου μετὰ τοῦ συντόμου Εἰρμολογίου Πέτρου Πρωτοψάλτου τοῦ Βυζαντίου. Ἐξηγημένα κατὰ τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον μετὰ προσθήκης ἰκανῶν μαθημάτων, ὧν ἕστεροῦντο εἰς τὸ παλαιόν. Ἐπιθεωρηθέντα ἤδη καὶ ἀκριβῶς διορθωθέντα παρὰ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ἐνὸς τῶν ἐφευρετῶν τῆς ῥηθείσης μεθόδου, ἐπιστασίᾳ δὲ τοῦ ἰδίου. Νῦν πρῶτον ἐκδοθέντα εἰς τύπον ἀναλώμασιν ἰδίοις καὶ Ἰσαάκ δε Κάστρο. Κωνσταντινούπολις ἐν τῇ Βρεταννικῇ Τυπογραφίᾳ Κάστρο εἰς Γαλατᾶν. αωκε'. 1825²⁷.
- 14.** Ψαλτήριον τοῦ προφήτου καὶ Βασιλέως Δαυίδ, μετὰ τῶν ἐννέα ᾠδῶν καὶ τῆς ἐρμηνείας, ὅπως δεῖ στιχολογεῖσθαι τὸ Ψαλτήριον ἐν ὅλῳ τῷ ἐνιαυτῷ, νεωστὶ ἐκδοθέν, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν δαπάνῃ Γεωργίου Διαμαντίδη. Ἐν Βενετίᾳ, ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας Φραγκίσκου Ἀνδρεώλα 1830²⁸.
Παράφυλλο στάχωσης: Γεώργιος παπᾶ Ἐμμανουὴλ //Γεώργιος Παπᾶ Μανουὴλ Καραθανασίου/ τὸ ἔτος 1879 / Νοεμβρίου 2.
- 15.** Ὁ Πεντάτευχος τοῦ Μωϋσέως καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ υἱοῦ τοῦ Ναυῆ. Ἐκ τοῦ ἐβραϊκοῦ ἀρχετύπου εἰς κοινὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον μεταφρασθέντα. Ἐν Λόνδρᾳ, ἐτυπώθη παρὰ Ρ. Οὐάτς, Δαπάνῃ τῆς ἐν Βρεταννίᾳ καὶ παρ' Ἀλλογενέσιν Ἐταιρείας τῆς Ἱερῶς Βίβλου. Ἐτει αωλγ'²⁹.
- 16.** Κυριακοδρομίον ἦτοι ἐρμηνεία καὶ μετ' αὐτὴν ἠθικὴ ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν ἐν ταῖς ἀγίαις τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησίαις ἀναγινωσκόμενον Εὐαγγέλιον. Συντεθὲν ὑπὸ τοῦ πανιερωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Νικηφόρου, τοῦ πρῶην Ἀστραχανίου καὶ Σταυρουπόλεως, ἀφιερωθὲν δὲ τῇ πανσέπτῳ τετρακτί τῶν Ἀγιωτάτων Πατριαρχῶν ὑπὸ τοῦ Πανιερωτάτου Ἱεροθέου Ἀρχιεπισκόπου Θαβωρίου, οὗτινος φιλοτίμῳ ἐπιστασίᾳ ἐκδίδεται εἰς φῶς ἤδη δευτέρον, ἀναλώμασι τοῦ Παναγίου Τάφου. Τόμος Β'. Ἐν Μόσχᾳ. Ἐν τῷ Τυπογραφείῳ τῆς Ἀγιωτάτης Συνόδου, ἔτει 1837³⁰.
- 17.** Βιβλίον καλούμενον Χρηστοθήθεια τῶν Χριστιανῶν, περιέχουσα λόγους ψυχωφελεστάτους δεκατρεῖς, ῥυθμιζοντας ἐπὶ τὸ βέλτιον τὰ κακὰ ἦθη τῶν χριστιανῶν. Πρὸς δέ, καὶ τὰς κυριωτέρας ἐντο-

27. Γκίνης - Μέξας, *δ.π.*, ἀρ. 1494.

28. Γκίνης - Μέξας, *δ.π.*, ἀρ. 2000.

29. Γκίνης - Μέξας, *δ.π.*, ἀρ. 2301.

30. Γκίνης - Μέξας, *δ.π.*, ἀρ. 2837.

λὰς τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης. Φιλοπονηθεῖσα μὲν παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Νικοδήμου Ἀγιορείτου κατὰ πρῶτον εἰς Ἑνετιαν ἐκδοθεῖσα τῷ 1803 ἔτη παρὰ τοῦ Ἁγίου Ἰωαννίνων, κυρίου Ἱεροθέου. Νῦν δὲ μετατυποθεῖσα σποδῆ συντόνω τοῦ ἐλαχίστου Μακαρίου Ἱερομονάχου Ἀγιορείτου ἐκ τῆς Συνοδίας τῶν Σκουρταίων, φιλοτίμῳ δαπάνῃ τῶν φιλοκάλων συνδρομητῶν, εἰς κοινὴν ἀπάντων τῶν ὀρθοδόξων ὠφέλειαν. Ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου, ἐκ τῆς Τυπογραφίας Γεωργίου Μελισταγοῦς. 1838³¹.

Παράφυλλο στάχωσης: Ἱερεὺς /Νικόλαος Σπάγος/ Ἰ. Ν. Ἀγ. Τριάδος Παγώνδου. Ἐν Παγώνδῃ τῇ 8/6/1969.

18. Ἀναστασιματάριον ἀργὸν περιέχον τὰ Ἀναστάσιμα τοῦ Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου καὶ Λειτουργίας, μετὰ τῶν Ἀναστασίμων Κανόνων, Ἀργῶν Καταβασίων, Τιμωτέρων, Κατανυκτικῶν, Μαρτυρικῶν, καὶ Νεκρωσίμων, μετὰ τῶν ἑνδεκα Ἑωθινῶν ἐν τῷ τέλει. Μελοποιηθὲν παρὰ Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, καὶ ἤδη ἐπιδιορθωθὲν μετὰ προσθήκης, παρὰ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Νῦν τρίτον ἐκδοθὲν εἰς τύπον παρὰ Θεοδώρου Παπᾶ Παράσχου Φωκέως, Ἀναλώμασι τοῦτε ἰδίου καὶ τῶν Φιλομούσων Συνδρομητῶν. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τῆς Τυπογραφίας τῶν ἀδελφῶν Ἰγνατιαδῶν. αὐλθ'. 1839³².

19. Μηναῖον τοῦ Φεβρουαρίου περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ Ἀκολουθίαν μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ κατὰ τὴν νεωστὶ διάταξιν τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, διορθωθὲν καὶ ὡς ἦν δυνατὸν ἐξακριβωθὲν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ τοῦ Ἰμβρίου. Ἐν Βενετία ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας τοῦ Φοίνικος 1843. Μιμηταὶ ἐστὲ τοῦ Χριστοῦ³³.

Σελίδα τίτλου: Τὸ παρὸν βιβλίον ἀφιερῶθῃ εἰς τὴν ἐν Παγώνδῃ / ἐνοριακῇ ἐκκλησίᾳ / τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

20. Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου ...ὁ.π., 1843³⁴.

21. Μηναῖον τοῦ Ὀκτωβρίου ...ὁ.π., 1843³⁵.

Σελίδα τίτλου: Νικολάου / παπᾶ Ἑμμανουήλ.

22. Μηναῖον τοῦ Ἰανουαρίου ...ὁ.π., 1843³⁶.

31. Γκίνης - Μέξας, ὁ.π., ἀρ. 2930.

32. Γκίνης - Μέξας, ὁ.π., ἀρ. 3082.

33. Γκίνης - Μέξας, ὁ.π., ἀρ. 3826.

34. Γκίνης - Μέξας, ὁ.π., ἀρ. 3840.

35. Γκίνης - Μέξας, ὁ.π., ἀρ. 3842.

36. Γκίνης - Μέξας, ὁ.π., ἀρ. 3824.

προσθήκη κατὰ τὴν διάταξιν τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἥς τῇ ἐγγράφῳ ἀδεία ἀναθεωρηθὲν καὶ ἀκριβῶς ἐπιδιορθωθὲν. Ἐκδοσις Δεκάτη. Βενετία, ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου «Ὁ Φοίνιξ». 1884.

27. Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου καὶ Στεφάνου Λαμπαδαρίου, Νέα Μουσικὴ Κυψέλη ... ἐν ἣ προσετέθησαν καὶ πλείστα ἀνέκδοτα μαθήματα ὑπὸ Φωκίωνος Βάμβα ... τόμος δεῦτερος ... Ἀνατύπωσις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδόσεως τοῦ 1883. Ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ ἐκδότη Ν. Μιχαλοπούλῳ 1898.

Ψευδοτίτλος: Ἐκ τὸν τοῦ Δημητρίου Ῥῆγα Ἱερῶς.

28. Στὴν ἴδια βιβλιοθήκη ὑπάρχουν ἀκόμη ἀκέφαλα Ἀπόστολος, δεῦτερο ἀντίτυπο Ἀποστόλου (σελίδα τίτλου: Καὶ τότε σὺν τοῖς ἄλλοις κτῆμα ἐστὶ τοῦ Π. Καραθανασίου. Ἐξώφυλλο: Στυλιανὸς Γεωργίου Καραθανάσης⁴⁰// καὶ τότε σὺν τοῖς ἄλλοις μικροῖς τε καὶ μεγάλοις κτῆμα ἐστὶ τοῦ παπᾶ Μανουὴλ Καραθανασίου// Κωνσταντῖνος /Χριστός/ παπᾶ Ἑμμανοὴλ / 1893), *Νέος Παράδεισος, Μηναῖον Δεκεμβρίου* (σελίδα 3: ἔχων μέρας λα'. Ἡ ἡμέρα ἔχει ὥρας θ' καὶ ἦνε βο[...]), *Μηναῖον Ἰουλίου, Τριῶδιο καὶ Εὐαγγέλιον* (παράφυλλα στάχωσης: Γρηγορίου Ἱερομονάχου // Κ. Καραθανάσης).

II. Βιβλιοθήκη Ἱεροῦ Ναοῦ Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ Παγώνδα.

1. Θεῖον καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον νεωστὶ ἀναλώμασι καὶ δαπάνῃ Ἀντωνίου Βόρτολι μετατυπωθὲν, ἐπιμελῶς τε παρ' Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου διορθωθὲν καὶ ἀφιερωθὲν τῷ Μακαριωτάτῳ καὶ Σοφωτάτῳ Πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων, Κυρίῳ Χρυσάνθῳ τῷ Νοταρᾷ. Ἐνετίησι 1728 Παρὰ Νικολάῳ τῷ Σάρφ. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio⁴¹.

Σελίδα τίτλου: ἔτους –1760 / ἐν μινὶ οκτοβρίου— ἐγγενιάσαμε τὸν ἅγιον γεδργιον⁴².

Συσταχωμένα: I. Εὐαγγελιστάριον περιέχον τὴν τῶν Εὐαγγελιστῶν διαδοχὴν, πόθεν ἄρχονται, καὶ ποῦ καταλήγουσιν. Ἐτι δὲ κανόνια λὲ ἐν οἷς εὐρίσκειται ἀείποτε τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Κυριακῶν τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ,

40. Γὰ τὴν οἰκογένεια βλ. Ν. Α. Δημητρίου, *Λαογραφικὰ τῆς Σάμου* 3. Ἀθήνα 1986, σ. 74 καὶ Μ. Ι. Νικολαΐδης, *Σαμῳτικὲς εἰκόνες*. Ἀθήνα 1997, σ. 85, 135, 152-153, 163, 189, 209.

41. Παπαδόπουλος, *ὁ.π.*, ἀρ. 1158.

42. Γὰ τὸ ναδ βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Λαϊκὴ λατρεία καὶ θρησκευτικὴ συμπεριφορὰ τῶν κατοίκων τῆς Σάμου*. Ἀθήνα 1992, σ. 284.

ὁμοίως καὶ τὸ Ἐωθινόν, καὶ ποῖος ἦχος ψάλλεται ἐν ἐκάστη Κυριακῇ καὶ ἕτερα ἀναγκαῖα περὶ τοῦ εὑρεῖν τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Πάσχα, καὶ Πασχάλιον διηγεκές. Συντεθὲν παρ' Ἐμμανουήλου τοῦ Γλυζωνίου. Τὰ δὲ ρηθέντα κανόνια νεωστὶ ἐπανορθώθησαν προτροπῇ τοῦ Μακαριωτάτου Ἱεροσολύμων Πατριάρχου Κυρίου Χρυσάνθου. Ἐνετίησι 1728. Παρὰ Νικολάφ τῷ Σάρφ. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio⁴³.

Σελίδα 48: Εἰς τοὺς 1750, 7 Φεβρουαρίου.

II. Πασχάλια ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1840 καὶ λήγοντα εἰς τὸ 1899. Σελίδα τίτλου: Καὶ τόδε κτήμα πέφυκε τοῦ κυρίου Κωνσταντίνου Ζαμπέτη⁴⁴.

2. Θεῖον καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ... ὁ.π. Ἐνετίησιν 1737⁴⁵.
Συσταχωμένον: Εὐαγγελιστάριον ... ὁ.π. Ἐνετίησιν 1737⁴⁶.
Παράφυλλο στάχωσης στὸ τέλος: Θεῖον καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον Ἰωάννης, Ματθαῖος, Μάρκος, Λουκᾶς / τὸ παρὸν κατάγεται ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Χριστοῦ Σάμου εἰς Παγώνδα / καὶ ἐπιπώθη εἰς τοὺς 1737 χρόνους παρὰ Νικολάφ τῷ Σάρφ / ΜΙΜΗΤΑΙ εστέ τοῦ Χριστοῦ.
3. Βιβλίον Καλούμενον Ἀόρατος Πόλεμος ... Νικοδήμου ... αψυς'. Ἐνετίησι 1796⁴⁷.
Παρατηρήσεις: Ἡ σελίδα τίτλου εἶναι κατεστραμμένη, καὶ σώζονται μόνο τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀναφέρονται παραπάνω.
4. Πανθέκτη ἦτοι βίβλος ἐνιαύσιος ἢ κοινῶς καλουμένη Ἐβδομαδαρία περιέχουσα πᾶσαν τὴν τοῦ χρόνου ἀκολουθίαν, εἰς δύο τόμους διαιρεθεῖσα, καὶ εἰς πάντα τὰ ἔλλιπῆ ἐκ τῶν Μηναιων, Τριωδίου τε, καὶ Πεντηκοσταρίου αὐξηθεῖσα, μετὰ τῶν δεουσῶν ἐρμηνειῶν τοῦ Τυπικοῦ, διὰ προτροπῆς καὶ σπουδῆς τοῦ Πανοσιωτάτου Πρωτοσυγγέλου τοῦ Πανιερωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἁγίου Σιναίου Κυρίου Ματθαίου τοῦ Κρητός, καὶ παρ' αὐτοῦ προσφωνηθεῖσα τῷ Πανιερωτάτῳ καὶ Θεοπροβλήτῳ Μητροπολίτῃ Ἁγίῳ Κυζίκου κυρίῳ κυρίῳ Γερασίμῳ. Τρίτη νέα ἐκδοσις μεθ' ὅσης πλείστης ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. Τόμος πρώτος. Ἐνετίησιν παρὰ

43. Παπαδόπουλος, ὁ.π., ἀρ. 1159.

44. Γιὰ τὴν οἰκογένεια βλ. Ἐμμ. Κρητικίδης, *Τοπογραφία ἀρχαία καὶ σημερινή τῆς Σάμου*. Ἐν Ἐρμούπολει 1869, σ. 88 καὶ Μ. Γ. Βαρβούνης, «Τὰ ξυλόγλυπτα τέμπλα τῆς Σάμου», *Σαμιακὲς Μελέτες* 2 (1995-1996), σ. 147-148.

45. Παπαδόπουλος, ὁ.π., ἀρ. 1160 καὶ 6092α.

46. Παπαδόπουλος, ὁ.π., ἀρ. 1161.

47. Παπαδόπουλος, ὁ.π., ἀρ. 4410.

Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων 1817 καὶ Τόμος δεύτερος. Ἐνετίησιν παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων 1817⁴⁸.

Σελίδα τίτλου: Κων. ΧατζηΘοδορῆ.

Παράφυλλο στάχωσης: 1861 Δικεμβρίου 9 ἐγενήθη / ὁ Διμήτριος ἡμέρα δευτέρα // 1863 Ιουνίου 12 ἐγενήθη ὁ Ιωάννης / ἡμέρα δευτέρα // 1868 Ιουνίου 15 ἐγενήθη ὁ Γεόργιος / ἡμέρα Σάββατον // 1871 Ιανουαρίου 10 ἐγενήθη ἡ Κυρ / γιὰ ἡμέρα Κηρηακή // 1873 Αυγούστου 18 ἐγενήθη ὁ Νικόλ/αος ἡμέρα Σάββατον // 1875 Νοεμβρίου 16 ἐγενήθη ὁ Πά/νος ἡμέρα Πέμπτη // 1887 ἐγενήθη ἡ Καλιόπ/πη Δικεμβρίου 15 ἡμέρα Τρίτη.

5. Ἡ Πεντάτευχος τοῦ Μωϋσέως καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ Υἱοῦ τοῦ Ναυῆ. Ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ ἀρχετύπου εἰς κοινὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον μεταφρασθέντα. Ἐν Λόνδρῳ ἐτυπώθη παρὰ Οὐαλτήρου Μακδούαλ, δαπάνη τῆς πρὸς διάδοσιν τῶν Ἱερῶν Γραφῶν ἐν Βρεταννίᾳ τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν Ἑταιρείας. Ἐτει αωλθ⁴⁹.
6. Δημητρίου Στ. Μαυροκορδάτου, Ὁρησκειτικαὶ μελέται κατ' ἐκλογὴν μετάφρασις ἐκ τῆς κε' ἐκδόσεως τοῦ γερμανικοῦ πρωτοτύπου πρὸς μόρφωσιν χριστιανικῶν ἀρετῶν, ἧτοι ὁμιλίαι περὶ πάσης σχεδὸν περιστάσεως καὶ περιπετείας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, συντεταγμένα κατὰ τὰς θείας καὶ ἱερᾶς γραφάς, τόμος Β'. Νέα Ἐκδοσις, Ἐν Ἀθήναις 1846⁵⁰.
7. Μουσικὴ Μέλισσα περιέχουσα τὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα ἀπασῶν τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ τῶν ἑορταζομένων Ἀγίων τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ τῶν δώδεκα μηνῶν, Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου, σὺν τοῖς Ἀπολυτικίοις καὶ Εἰσοδικοῖς αὐτῶν. Νῦν πρῶτον ἐκδίδεται εἰς τόμους τέσσαρας, παρὰ Θεοδώρου Π. Φωκαέως, Ἀναλώμασι τοῦ ἰδίου καὶ τῶν Φιλομούσων Συνδρομητῶν. Τόμος Τρίτος, Ἐν Γαλατᾷ Κωνσταντινουπόλεως, ἐκ τῆς τοῦ Κάστρου Τυπογραφίας, 1847⁵¹.
8. Ἐρμηνεία εἰς τοὺς ἀναβαθμοὺς τῆς Ὀκτωήχου παρὰ Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου. Ἦδη πρῶτον ἐκδοθεῖσα κελεύσει τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων κυρίου κυρίου Κυρίλλου τοῦ Β'. Ἦς προτέτακται καὶ προλεγόμενα συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ ἐν ἱεροδιακόνους Κυρίλλου Ἀθανασιάδου τοῦ Ἀγιοταφί-

48. Γκίνης - Μέξας, *ὁ.π.*, ἀρ. 992.

49. Γκίνης - Μέξας, *ὁ.π.*, ἀρ. 3139.

50. Πρβλ. Γκίνης - Μέξας, *ὁ.π.*, ἀρ. 9146.

51. Γκίνης - Μέξας, *ὁ.π.*, ἀρ. 4593.

του. Ἐν Ἱεροσολύμοις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τοῦ Π. Τάφου ΑΩ-ΞΒ⁵².

Σελίδα τίτλου: † Ἡ Μετριότης Ἡμῶν δωρεῖται τήνδε / τὴν βίβλον τῆ ἐν Σάμῳ Ἱερῶν καὶ / Σεβασμιά Μονῆ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ / εὐχῆ καὶ εὐλογία τῆς ἐκ τοῦ Παναγίου Τάφου / ἔνεκεν. Ἐν Ἱεροσολύμοις αὐξῆθ' ἀπριλ(ίου) κθ' / † ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος⁵³.

9. Ταμεῖον Ἀνθολογίας περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον Ἀκολουθίαν Ἐσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς Λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλιφωνικῶν εἰρῶν ἐν τῷ τέλει. Ἐξηγηθὲν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθὲν παρὰ τῶν ἀειμνήστων διδασκάλων καὶ ἐφευρετῶν τῆς νεωτέρας μεθόδου, Γρηγορίου πρωτοψάλτου καὶ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος. Τετράκις ἐκδοθὲν μὲ προσθήκην πολλῶν νέων μαθημάτων μελοποιηθέντων παρὰ Θεοδώρου Π.Π. Φωκαέως καὶ νῦν τὸ πέμπτον ἐκδίδεται εἰς τόμους τρεῖς παρὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐγκρίσει καὶ ἀδεία τῆς Αὐτοῦ Παναγιότητος καὶ τῆς Ἱερῆς Συνόδου, δαπάνη Κωνσταντίνου Ἰγγλέση Ζωγράφου. Τόμος Πρῶτος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Μουσικῆς Ἀνθολογίας «Ἡ Εὐτέρπη», 1864.
10. Τὰ τρία καθολικὰ Ἐρωτήματα ἢ ὁ οὐρανὸς τῆς διανοίας, τὸ ἐπιστητὸν καὶ τὰ ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως ὑπὸ Σ.Δ. Φιλαρέτου. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀ. Καλλαράκη καὶ Ν. Τριανταφύλλου κάτωθι τοῦ Δημαρχείου 1895.
11. Σιωνίτης Ὑμνωδὸς ἢ Μελωδικοὶ καὶ θεῖοι ὕμνοι οὓς ψάλλομεν περιερχόμενοι καὶ λιτανεύοντες εἰς τὰ ἐντὸς τοῦ πανιέρου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως πανσέβαστα προσκυνήματα καὶ θεῖα παρεκκλήσια. Ἐκδίδεται ἤδη τὸ ἕκτον ἐγκρίσει τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου κυρίου Δαμιανοῦ τοῦ Α'. Ἐν Ἱεροσολύμοις, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Π. Τάφου, 1903⁵⁴.

52. Γκίνης - Μέξας, ὁ.π., ἀρ. 9084.

53. Γιὰ τὸν Σάμο πατριάρχη καὶ ἀφιερῶτῃ βλ. Κ. Ι. Πτίνης, *Ἐπιφανεῖς Σάμοι Κληρικοί*. Σάμος χ.χρ., σ. 139. Κ. Καμπούρης, *Τὸ χρονικὸ τῆς Σάμου 1*. Ἀθήνα 1976, σ. 178. Ν. Ζαφειρίου, «Τρεῖς Σάμοι μεγάλοι τῶν Ἱεροσολύμων Πατριάρχαι. Α': Κύριλλος Β'», *Ἀρχεῖον Σάμου* 4 (1955), σ. 207-229. Παπάλης, ὁ.π., σ. 296-302. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ἡ παραδοσιακὴ ἀφιερῶτικὴ πρακτικὴ στὴ Σάμο. Παρατηρήσεις μετὰ βάσιν τὰ Βιβλία Ἀφιερῶμάτων τοῦ Ἱ. Ν. Ἀγίου Νικολάου Σάμου», *Σαμιακὲς Μελέτες* 1 (1993-1994), σ. 79.

54. Ὁ Δαμιανὸς ὑπῆρξε ἐπίσης Σάμιος, βλ. Παπάλης, ὁ.π., σ. 292-294.

12. Στην ίδια βιβλιοθήκη υπάρχουν ακόμη άκεφαλα τὰ ἐξῆς βιβλία: *Καινὴ Διαθήκη* σὲ δύο ἀντίτυπα, *Λόγοι Πατέρων* καὶ συναξάρια (παράφυλλο στάχωσης: † 1663 μηνὶ ἀπριλίῳ λα' / εσταχώθη το παρων βηβλήον δαπαλῆ μου [...] / [...] // εἰς τοὺς 1701 εδόσαμε ἐξοδες πασαληδηκα⁵⁵ γρ. 38 / τημην 7 πα. / οποὺ κάνουν παράδες Ω), *Ἐγχειρίδιον κατὰ τῆς βδελυκτῆς ἀθείας τῆς κενῆς ἀπάτης τοῦ κόσμου*. Τὸ 1800 Ἀθῆναι (χειρογράφοσ τίτλοσ ἀντὶ γιὰ τὸν τυπωμένο, ποὺ λείπει) καὶ *Κατηχητικὴ βίβλοσ*, ἀφιερωμένη τῷ Πανιερωτάτῳ ἀγίῳ Ἐφέσσῳ κυρίῳ κυρίῳ Διονυσίῳ Καλλιάρχη, ποὺ ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν *Κωνσταντῖνο πρεσβύτερο καὶ οἰκονόμο ...αωιγ' Μαΐου κε': ἐν Σμύρνη*.

III. Βιβλιοθήκη Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Νικολάου Σάμου.

1. Ἀκολουθία τοῦ ἀγίου ἱερομάρτυροσ Χαραλάμπου τοῦ θαυματουργοῦ ψαλλομένη τῇ δεκάτῃ τοῦ Φεβρουαρίου μηνόσ, συντεθεῖσα παρὰ Γεωργίου τοῦ Τραπεζουντίου. Νῦν τύποισ ἐκδοθεῖσα, καὶ μετ' ἐπιμελείασ ὅτι πλείστησ διορθωθεῖσα. αψγθ'. Ἐνετίησιν, 1799. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Con Licenza de' Superiori, e Privilegio⁵⁶.

Στὸ τέλος συσταχωμένο φυλλάδιο (0,5X0,8 m) χάρτινο μὲ 3 γραμμένα φύλλα ποὺ περιέχουν τὰ ἐξῆσ: (φ1r): Μεγαλυνάρια τοῦ ἀγίου⁵⁷.

Τὸν ἐν ἱερεῦσι θαυματουργόν, καὶ ἐν ἀθλοφόροισ, ἀπροσμάχητον βοηθόν, τὸν τοῦ βροτοκτόνου, πανόλουσ ὀλετήρα, τὸν μέγαν Χαραλάμπην ὕμνοισ τιμήσομεν.

Ἐχοντεσ Ναόν σου τὸν ἱερόν, τοῦτο ἀθλοφόρε, ὡσ προπύργιον ὄχυρόν, προσφεύγομεν τούτῳ, καιρῷ τῷ τοῦ πανόλουσ, καὶ ἐπηρείασ πάσησ αὐτοῦ λυτρούμεθα.

Σκέπε, φροῦρει, φύλαττε ἀθλητά, τοὺσ ὑπὸ τὴν σκέπην, καταφεύγοντασ νῦν τὴν σὴν, καὶ ρῦσαι ἐκ βλάβησ, λοιμοῦ τοῦ πανωλέθρου, ταῖσ θείασ σου πρεσβείασ Μάρτυσ Χαράλαμπε.

55. Γιὰ τὸ ὀθωμανικὸ σύστημα διοίκησησ τοῦ νησιοῦ καὶ τοὺσ σχετικούσ φόρουσ βλ. Ἀλ. Σεβαστάκησ, *Τὸ κίνημα τῶν «Καρμανιόλων» στὴ Σάμο (1805-1812). Μὲ ἀνέκδοτα ἔγγραφα*. Ἀθήνα 1996, σ. 71-73, μὲ βιβλιογραφία.

56. Παπαδόπουλοσ, ὁ.π., ἀρ. 1664.

57. Γιὰ τίσ ἀκολουθιεσ ποὺ ἔχουν συνταχθεῖ πρὸσ τιμὴν τοῦ ἀγίου βλ. L. Petit, *Bibliographie des Acolouthies Grecques*. Bruxelles 1926, σ. 34-38 καὶ *Θεολογία* 21 (1950), σ. 336, 511. Σχετικὸ ἀνέκδοτο ὕλικὸ πρβλ. στὸν Εὐλόγιο Κουρίλα, *Κατάλογοσ τῶν κωδίκων τῆσ Ἱερῆσ Σκήτησ Καυσοκαλυβίων καὶ τῶν καλυβῶν αὐτήσ*. Παρίσιοι 1940, σ. 49.

(φ1ν) Μέγα σου τὸ ὄνομα ὁ Χριστός, καὶ τὴν δόξαν πάσαν, ὀρθοδόξοις Χριστιανοῖς, ἐποίησε Μάρτυς, Χαράλαμπε γενναίε, λοιμοῦ σε ἀναθεΐξας, ῥύστην ὀξύτατον.

Νῦν καιρὸς ἀνάγκης ἦλθεν ἡμῖν. Νῦν πάρεστι χρεῖα, βοηθείας Μάρτυς Χριστοῦ. Λύτρωσαι οὖν πάσης, ἀνάγκης τῆς πανόλης, καὶ χεῖρα βοηθείας, τάχιστα ὄρεξον.

Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν ἅγιον Ἱερομάρτυρα καὶ θαυματουργὸν Χαράλαμπε. ἤχος πλ. δ': ἀρματηλάτην Φαραῶ

Πᾶσαν νικῶντα θεραπείαν βλέποντες καὶ μηχανὴν ἰατρῶν, τὸν νῦν ἐπέλ-(φ2ρ)θόντα, λοιμὸν τοῖς οἰκέταις σου, πίστει θεομῆ προστρέχονεν, τῇ ἀγία σου σκέπει, ἱερομάρτυς Χαράλαμπες, πρόφθασον ἡμᾶς κινδυνεύοντας.

Καθάπερ ἄλλος Ἄαρὼν Χαράλαμπες, ἐν μέσῳ στὰς τῶν νεκρῶν, καὶ τῶν τεθνεώτων τὴν φορὰν τὴν ἄσχετον, τοῦ νῦν θανάτου κόπασσον, προσευχῶν σου δὲ πάτερ, προσενεγκῶν τὸ θυμίαμα, τὴν ὄργην Κυρίου κατάπαυσον — δις

Πανολεθρίαν τὴν δινήν θεώμενος, τοῦ βροτοκτόνου λοιμοῦ, Ἱερεῦ Κυρίου, ἐνδοξε Χαράλαμπες, σπλαγχνίσθητι καὶ τάχυνον, εὐμενίσας τὰ σπλάγχνα, Θεοῦ τοῦ φύσει οἰκτίρμονος, ἅπερ καθ' ἡμῶν παρωργίσασμεν.

(φ2ν) Καρὸς κακῶν, καιρὸς ὀργῆς κατέλαβε, τοὺς τλαιπύρους ἡμᾶς, ὁ λιμὸς γὰρ πάντας, χλόην ὥσπερ ἔκειρε. Μαρία Μητροπάρθενε, δράμε πρόφθασον τάχος, καὶ τὸν Υἱόν σου ἰλέωσαι, ἐφ' ἡμῶν τοῖς ἄμετρα παιΐσασιν.

Οὐρανίας ἀμίδος

Ζωηφόροις ἐν αὔραις, σῶν πρεσβειῶν Ἁγίε, τὸν διεφθαρμένον ἀέρα λοιμοῦ ἀπέλασον, ὃν ἀναπνέοντας, τὴν γῆν οἱ ταύτην οἰκοῦντες, θανάτου ἐπώδυνον τάχος λαμβάνουσι — δις

(φ3ρ) Ὡς τοὺς στάχους θερίζει, τὸ τμητικὸν δρέπανον, οὗτος ὁ λοιμὸς ἐκθερίζει ἀνθρώπους ἅπαντας. Μάρτυς Χαράλαμπες, σύγκοψον τούτου τὴν θραῦσιν, καὶ θανάτου λύτρωσαι τοὺς προσφευγόντας σοι. — δις

Ἐγκόμιον τοῦ ἁγίου Ἱερομάρτυρος Χαράλαμπε
ἤχος β'.

Πάντων προστατέβης ἀγαθῆ

Πάντας τοὺς τὴν θείαν καὶ σεπτὴν, σοῦ ἀσπαζομένους εἰκόνα, Μάρτυς Χαράλαμπες, πάσης ἀπολύτρωσαι, ὀργῆς καὶ θλίψεως, κατ' ἐξαιρέτον τρόπον δέ, τῆς νῦν κατεχούσης, ἀνάγκης ἀπάλλαξον, τοῦ πανωλέθρου λοιμοῦ. ὅπαις ταῖς πρεσβείαις σου πάντες, πάντοτε σωζόμενοι πόθῳ, τὸ σεπτὸν σου ὄνομα γεραίρωμεν.

2. Εὐχολόγιον τὸ Μέγα ἐν ᾧ περιέχονται κατὰ τάξιν αἱ τῶν ἑπτὰ μυστηρίων Ἀκολουθίαι, καὶ πάντα ὅσα ἐν τοῖς προτυπωθεῖσιν Εὐχολογίοις ἐξέδοτο. Προσετέθησαν δέ τε τῶν χειροτονιῶν τάξεις, κατὰ τὴν ἐν τῷ Ἀρχιερατικῷ Ἐρμηνείαν, ἢ τε τῶν Ἐγκαινίων τοῦ Ναοῦ Ἀκολουθία, κατὰ τὴν ἐν Βουκουρεσίῳ ἐκδοσιν. Ἔτι δὲ τὰ Ἀποστολοευάγγελα, τε ἄλλα πλείστα εἰς τὴν Νεκρώσιμον Ἀκολουθίαν τῶν ἱερέων. Τὰ πάντα εὐρύθμως, καὶ κρείττονί τι νι τάξει, ἢ ἐν τοῖς προεκδοθεῖσιν Εὐχολογίοις, ἐκτεθέντα. Νῦν μετατυπωθέν, πολλῶν τε σφαλμάτων ἐκκαθαρθέν, καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθέν. αὠς'. Ἐνετίησιν, 1086. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἕξ Ἰωαννί(ν)ων. Con Regia approvazione⁵⁸.
3. Ταμείον Ἀνθολογίας περιέχον ἅπασαν τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον Ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως μετὰ τινων καλλοφωνικῶν εἰρημῶν ἐν τῷ τέλει. Κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καὶ νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς Μουσικῆς μεθόδου, καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθεῖσαν ἤδη ἐσχάτων παρὰ τοῦ ἐφευρέτου τῆς ῥηθείσης μεθόδου διδασκάλου Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐπιστάσι δὲ τοῦ ἰδίου νῦν πρῶτον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον ἀναλώμασι τοῦ Ἰσάκ δε Κάστρου. Τόμος Πρῶτος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου. Εἰς Γαλατάν. αὠκδ'. 1824⁵⁹
Ἐπάρχει καὶ ὁ δεῦτερος τόμος, χωρὶς σελίδα τίτλου.
4. Βίβλος καλουμένη Εὐτέρπη, περιέχουσα συλλογὴν ἐκ τῶν νεωτέρων καὶ ἡδυτέρων ἐξωτερικῶν μελῶν, μὲ προσθήκην ἐν τῷ τέλει καὶ τινῶν ῥωμαϊκῶν τραγυδιῶν εἰς μέλος ὀθωμανικὸν καὶ εὐρωπαϊκόν. Ἐξηγηθέντων εἰς τὸ νέον τῆς Μουσικῆς σύστημα παρὰ Θεοδώρου Φωκέως, καὶ Σταυράκη Βυζαντίου τῶν Μουσικολογιωτῶν. Ἐπιθεωρηθέντων δ' ἐπιμελῶς καὶ ἐπιδιορθωθέντων κατὰ γραμμὴν παρὰ τοῦ Μουσικολογιωτάτου διδασκάλου Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ἐνδὸς τῶν ἐφευρετῶν τοῦ εἰρημένου συστήματος, Φιλοτίμῳ δαπάνῃ τῶν ἰδίων. Ἐν τῇ κατὰ τὸν Γαλατάν Τυπογραφίᾳ τοῦ Κάστορος. 1830. αὠλ⁶⁰.
5. Βιβλίον καλούμενον Χρηστοθήθεια τῶν Χριστιανῶν, περιέχουσα λόγους ψυχωφελεστάτους δεκατρεῖς, ῥυθμιζοντας ἐπὶ τὸ βέλτιον τὰ κακὰ ἦθη τῶν χριστιανῶν. Πρὸς δε, καὶ τὰς κυριωτέρας Ἐντολὰς

58. Γκίνης - Μέξας, ὁ.π., ἀρ. 405.

59. Γκίνης - Μέξας, ὁ.π., ἀρ. 1468.

60. Γκίνης - Μέξας, ὁ.π., ἀρ. 1930.

τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης. Φιλοπονηθεῖσα μὲν παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Νικοδήμου Ἀγιορείτου, κατὰ πρῶτον εἰς Ἐνετίαν ἐκδοθεῖσα τῷ 1803 ἔτη παρὰ τοῦ Ἀγίου Ἰωαννίνων, κυρίου Ἱεροθέου. Νῦν δὲ μετατυποθεῖσα σπουδῇ συντόνῳ τοῦ ἐλαχίστου Μακαρίου ἱερομονάχου Ἀγιορείτου ἐκ τῆς συνοδίας τῶν Σκουρταίων, φιλοτίμῳ δαπάνῃ τῶν φιλοκάλων συνδρομητῶν, εἰς κοινὴν ἀπάντων τῶν Ὁρθοδόξων ὠφέλειαν. Ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου, ἐκ τῆς τυπογραφίας Γεωργίου Μελισταγοῦς. 1838⁶¹.

Παράφυλλο στάχωσης: Τὴν ἀμάθιαν πολλῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ κλήρου / καὶ ἔτη πλέον τῶν λαϊκῶν βλέπον ὁ ὑποφενόμενος καθὸς καὶ τὴν ἔλιψη τῶν ἀνακαί/ον ἢς ψυχὴν οφέλιαν συντινόντον βιβλίον / καὶ ἐπιθυμῶν Ἰουνίου 1839 ἐγὼ ὁ Τελέμαχος / τὰ μέγιστα νά συνησφέρω ἔλαβα παρὰ τοῦ ἀδελ/φού μου καὶ ὑπόσχομαι // ἅγιε κύριε γέροντα σέ προσοκνῶ.

6. Νικηφόρου Θεοτόκου ... Κυριακοδρομίον ... τόμος δευτέρος. Ἐν Ἀθήναις, ... 1840⁶².
7. Πανδέκτη τῆς ἱεράς ἐκκλησιαστικῆς ὕμνωδίας τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἰωάννου Λαμπαδαρίου καὶ Στεφάνου Α' Δομεστίκου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Τόμος 2. Περιέχων τὰ μαθήματα τοῦ Ὁρθοῦ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, ἀωνα⁶³.
8. Ἀπόστολος ἦτοι Πράξεις καὶ Ἐπιστολαὶ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ... ἔκδοσις ἐννάτη ... ἐν Βενετία, ἐκ τῆς ἐλληνικῆς τυπογραφίας τοῦ Φοίνικος 1863⁶⁴.
Υπάρχει σὲ δύο ἀντίτυπα.
9. Δοξαστᾶριον τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ περιέχον τὰ δοξαστικά τῶν τε ἑορταζομένων καὶ μὴ ἑορταζομένων Ἀγίων, μετὰ τῶν ἰδιομέλων τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ τινῶν Ἀγίων, μετὰ τῶν ἀπολυτικίων αὐτῶν καὶ ἄλλων τινῶν. Μελοποιηθέντα παρὰ Νικολάου Πρωτοψάλτου Σμύρνης, νῦν πρῶτον ἐκδίδεται διὰ τοῦ τύπου εἰς τόμους δύο παρὰ τοῦ ἰδίου. Τόμος πρῶτος. Ἐν Σμύρνη τύποις Ν. Πρωτοψάλτου Σμύρνης. 1873⁶⁵.

61. Γκίνης - Μέξας, *ὁ.π.*, ἀρ. 2930.

62. Γκίνης - Μέξας, *ὁ.π.*, ἀρ. 3353.

63. Γκίνης - Μέξας, *ὁ.π.*, ἀρ. 5512.

64. Γκίνης - Μέξας, *ὁ.π.*, ἀρ. 9516.

65. Γιὰ τὸ Νικόλαο πρωτοψάλτη Σμύρνης καὶ τὶς σχέσεις του μὲ τὴ Σάμο βλ. Γ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*. Ἀθήναι 1890, σ. 356 καὶ Α. Κ. Δεβερέλης, *Πηδάλιον*. Θεσσαλονίκη 1984, σ. 198. Γ. Β. Ματθιοπούλου, «Ἀνέκδοτο πολυχρόνισμα γιὰ τὸν ἡγεμόνα τῆς Σάμου Μιλτιάδη Ἀριστάρχη», *Ἀντιπελάργηση. Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν Νικόλαο Α. Δημητρίου*. Ἀθήνα 1992, σ. 372-373.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

I. Στὸ βιβλίον III 4, τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ἁγίου Νικολάου Σάμου, σὲ παράφυλλα τῆς ἀρχῆς, ὑπάρχουν τὰ ἀκόλουθα κοσμικὰ τραγούδια, μὲ ἐνδείξεις μάλιστα τοῦ ἤχου κατὰ τὸν ὅποιο ψάλλονται:

(φ1r) **1.** Ἀρχή: *Ψυχὴ ἀθλία, τί δυστυχία... Τέλος: ἄωρος θάνατος καὶ μικρός.*

2. Ἀρχή: *Μιὰ βοσκοπούλ' ἀγάπησα... Τέλος: ἐγὼ ὅμως δὲ τ' ἀλησιμονῶ ποτὲ τὸ φίλημά της.*

(φ1v) **1.** Ἀρχή: *Στὸν τάφον κι ἂν μὲ βάλλουν... Τέλος: ἡ πλάκα νὰ θωρεῖ τὸν οὐρανόν... Ὑπογραφή: Δ. Ἰω. Πρωτοπαπᾶς / 1865 Ἀπριλ. 21.*

(φ2r) **2.** Ἀρχή: *Ἐφθασ' ἡ μαύρη μέρα... Τέλος: Κύματα ἐμποδίζετε ἴσως δὲν φύγω πλιά... Ὑπογραφή: Δ. Ἰω. Πρωτοπαπᾶς / 1865.*

(φ2v) **1.** Ἀρχή: *Εἰς τῆς λευκῆς ἀγκάλῃς της τ' ἀρώματα μεθύων... Τέλος: Ἡ πλάνος εὐτυχία μου ὡς ὄναρ διελύθη / ἀφοῦ μὲ ἤρνηθη... Ὑπογραφή: Δ. Ἰω. Πρωτοπαπᾶς / ἐν μηνὶ μαΐῳ // 1865.*

(φ3r) **1.** Ἀρχή: *Γεωργίου τοῦ Κλεάνθους / ὦ οὐρανὲ μὲ τ' ἄστρα ποῦ μὲ γλυκοθωρεῖς... Τέλος: μ' ἀναστεναγμούς καὶ δάκρυα σ' ἀποχαιρετᾶ.*

Τὰ κεῖμενα αὐτὰ θὰ ἐκδοθοῦν σχολιασμένα μὲ ἄλλη εὐκαιρία. Εἰδικὰ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Κλεάνθη ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς τετράστιχες στροφές, καὶ οἱ διαφορετικὲς γραφές του ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐκδοσὴ τοῦ ποιητῆ παρουσιάζονται στὸ ἀκόλουθο ὑπόμνημα [βλ. Γεωργίου - Ἀναγνώστη Κλεάνθη, Ἄπαντα, ἐπιμέλεια - ὑπομνήματα Μ. Γ. Βαρθούνης. Ἀθήνα 1995, σ. 212-213 αρ. XXXXII = A]

1: παρατηρεῖς A 2: λαμπρὰ Σελήνη A, γλυκοθωρεῖς A 3: νὰ χαρῆτε om. A, ὠραῖον A 4: ποῦ σᾶς ἔδωκ = ὁ τοῦ Κόσμου / ποιητῆς σοφός A 6: ξανοῖξετε νὰ ἰδῆτε A 7: Φέξετέ μου νὰ πεᾶσω A 8: τῆς A 9: τῆς A 10: να' om. A

Κατὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Δημ. Σουβαλιτζί, Ὁ Τυρταῖος τῆς Σάμου, ἤτοι συλλογὴ τῶν σωζομένων ποιημάτων τοῦ Σαμίου ποιητοῦ Γ. Κλεάνθους. Ἀθήνα 1871, σ. 102-103.

II. Στο βιβλίο I 1, της βιβλιοθήκης του Ί. Ναού Ἀγίας Τριάδος Παγώνδα, υπάρχουν συσταχωμένα ἑξὶ φύλλα ὑποκίτρινου χρώματος, διαστάσεων 16X22 ἐκ., ὅπου παραδίδεται, ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἐγκώμιον τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς*, τὸ ἀκόλουθο ἀξιόλογο κείμενο ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς τῆς τουρκοκρατίας. Τὸ Ἐγκώμιο ἐκδίδεται ὁλόκληρο στὴ συνέχεια, ἀφοῦ ἡ μελέτη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς ἐκείνης τῆς περιόδου βρῖσκεται σὲ ἐξέλιξη⁶⁶. Ἀπὸ τὸν κολοφῶνα του, τοποθετεῖται χρονολογικὰ στὰ χρόνια τοῦ Μητροπολίτη Σμύρνης Ἀνθίμου, δηλαδὴ περὶ τὸ 1797, ὅποτε ὁ Ἄνθιμος ἐξελέγη Μητροπολίτης Σμύρνης διαδεχόμενος τοῦ πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄⁶⁷, τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξε ἄμεσος καὶ στενὸς συνεργάτης. Ἐτσι τὸ κείμενό μας χρονολογικὰ τοποθετεῖται στὸ μεταίχμιο ἀπὸ τὸν 18ο στὸν 19ο αἰῶνα, ἀφοῦ δὲν φέρει ἄλλη ἀκριβὴ χρονολογικὴ ἔνδειξη.

Κατὰ τὴν ἔκδοση⁶⁸ χρησιμοποιήθηκαν τὰ ἑξῆς σύμβολα:

//...// διαγραφῆς ἐπὶ τοῦ κειμένου

[...] κενά τοῦ χειρογράφου

(...) ἀναπτύξεις συντομογραφιῶν

(...) συμπληρώσεις φθαρμένων λέξεων ἢ χωρίων.

(φ1r) *Ἐγκώμιον τῆς μεγάλης Παρασκευῆς*

Τοῦτο ἐκεῖνο τῆς ἄκρας φιλανθρωπίας καὶ τῆς συγκαταβάσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἡ ἀνέκφραστος μακροθυμία //οἰκονομία//, ὅπου σήμερον

66. Βλ. σχετικὰ Ἀθ. Καραθανάσης, «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ρητορικὴ στὸν ἅγιο Γεώργιο τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας (1534-1788)», *Θησαυρισματα* 9 (1972), σ. 137-180. Μ. Γεδεών, «Τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν κάτω χρόνων», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 8 (1887-1888), σ. 186-188, 192-196, 198-203. Κ. Κούρκουλας, *Ἡ θεωρία τοῦ κηρύγματος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1957. Ὁ ἴδιος, «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ρητορεία εἰς τὰ Ἐπτάνησα ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος», *Παρνασσός* 6 (1964), σ. 323-352 καὶ Β. Κηὸς, *Histoire de la Littérature Néo-grecque*. Uppsala 1962, σ. 331-337.

67. Βλ. Ἀθ. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, «Περὶ τῶν ἐν Σμύρνη ἀρχιερέων ἀπὸ ΙΗ' αἰῶνος μέχρι 1821», *Ανατολή* 1 (1880), σ. 149 κ.ἑξ. Α. Μυστακίδης, «Ἐπισκοπικὸν κατάλογον», *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 12 (1936), σ. 218 κ.ἑξ.-Χρ.-Σολομωνίδης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σμύρνης*-Ἀθήνα 1960 καὶ Τ. Γριτσόπουλος, «Τὰ χρόνια τῆς ἀρχιερατείας Γρηγορίου τοῦ Ε' εἰς Σμύρνην», *Μικρασιατικὰ Χρονικά* 12 (1965), σ. 369 κ.ἑξ. Γιὰ τὴ σχέση τοῦ Ἀνθίμου μὲ τὴ λογοκρισία τῶν βιβλίων βλ. Στ. Κεκριδῆς, *ὅ.π.*, σ. 79 καὶ σμ. 114, καὶ σ. 81. Ἐπίσης Γ.Γ. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία Γρηγορίου Ε' Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, πρωταθλήτου τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως*. Ἐν Ἀθήναις χ.χρ., σ. 498-499, ὅπου καὶ τὸ κείμενο σχετικῆς ἐγκυκλίου τοῦ Γρηγορίου Ε' πρὸς τοὺς Ἄνθιμο καὶ τὸν ἐπίσκοπο Καλλίνικο.

68. Κατὰ τὴν ἔκδοση ἀκολουθήθηκε πιστὰ ἡ ὀρθογραφία καὶ τὸ ὀρθογραφικὸ σύστημα τοῦ χειρογράφου, μὲ ἐλάχιστες ἀναγκαῖες προσαρμογές.

ὁ μονογενῆς υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ δείχνει εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπερβάλλει ὅλας τὰς ἄλλας θαυματουργίας καὶ τερατουργίας τῆς ἐδικῆς του καὶ θεϊκῆς παντοδυναμίας. Ὡ τοῦ θαύματος ὁ Θεός, ὡς παντοκράτωρ καὶ παντοδύναμος νὰ ποιήσῃ ὅσα μεγάλα, θαυμάσια καὶ παράδοξα δὲν εἶναι μῆτε ἀδύνατον, μῆτε δύσκολον ὅτι εἰς μόνον τὸν Θεὸν ἡ παντοδυναμία ποιεῖται ὅσα ἠθέλησεν ὅποσα ἐπόθησεν μόνω τῷ δόγματι. Μόνο νὰ ἔλθῃ εἰς τοιαύτην ταπεινώσιν ὁ Θεὸς ὁ ὑψιστος, ὁ παντοκράτωρ νὰ κλίνη τοὺς οὐρανούς νὰ κατεβῆ εἰς τὴν γῆν, νὰ λάβῃ σάρκα ἐκ τῆς ἀειπαρθένου αὐτοῦ μητρὸς νὰ ἐνδυθῆ ὄλην τὴν ἐδικήν μας πτωχίαν καὶ τὴν ἀσθένειαν καὶ διὰ νὰ μᾶς χάρισῃ τὴν ἐδικήν του παντοδυναμίαν ἦλθεν εἰς ταύτην πτωχείαν ὥστε δὲν ἔχη ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνη.

Πῶς ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβεὶμ καὶ ἀναπαυόμενος εἰς τοὺς κόλπους τοὺς πατρικoὺς περιπατεῖ καὶ κοπιᾷ διὰ τὸν ἄνθρωπον; Τοῦτον εἶναι τὸ μεγαλύτερον [...] ἅπαντα τὰ ἄλλα θαύματα καὶ στερούμενος τῆς ἐδικῆς του θεϊκῆς παντοδυναμίας. Τοῦτο ὑπερβάλλει πᾶσαν εὐνοίαν τοῦτο ἐκπλήσῃ τὰ χερουβεὶμ, ἐξίστησι τὰ σεραφεὶμ καὶ πᾶσας τὰς οὐρανίους δυνάμεις.

Ὡ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς φιλανθρωπίας σου γλυκύτατε Ἰησοῦ μου. Πῶς ἰατροῦεις χωλοὺς, ἀνορθοῖς παραλύτους, ὀμαπῶνεις τυφλοὺς καὶ νεκροὺς ἀνιστᾷς ὡς ἐξ ὕπνου, διὰ τὴν ἀφατόν σου φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα. Ἀλλὰ διὰ ὅλα αὐτὰ μὲ ποίαν ἀμοιβὴν ἀντιπληρῶνουνσι τὰς τόσας μεγάλας εὐεργεσίας καὶ χάριτας; Βλέπω καὶ συγκροτοῦνται συνέδρια, συμβούλια τάχα διὰ ποίαν αἰτίαν ἢ τάχα διὰ νὰ σε δοξάσωσι; Νὰ σὲ τιμήσωσι μὲ τὴν μεγίστην τιμὴν διὰ τὰς τόσας εὐεργεσίας ὅπου / βλέπουν εἰς τὸ γένος τους; Ὅπου ἀπ' ἀρχῆς τοῦ κόσμου καὶ μέχρι τῆς σήμερον οὔτε τὰ εἶδον οὔτε τὰ ἄκουσαν οὔτε ἔγιναν τοῦτα εἰς τὸν οὐρανὸν οὔτε εἰς τὴν γῆν; Ὅχι, ὄχι ἀλλὰ μάλλον ὅλον τὸ ἐναντίον βλέπω καὶ καταφρονοῦσι, τὰς εὐεργεσίας συκοφαντοῦσι καὶ αὐτὰ τὰ θαύματα καὶ τὰς τερατουργίας τῆς παντοδυναμίας σου // καὶ ἄλλοτε λέγουσι «ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια» // ἄλλοτε «ἐξ ἡμέρας εἰσὶν ἐν οἷς δεῖ ἐργάζεσθαι ἐν ταύταις ἐρχόμενοι θεραπεύεσθε καὶ μὴ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου».

Ὁ δὲ φιλόανθρωπος ὄχι μόνον δὲν κάνει κάμμιν ἐκδικήσιν νὰ φράξῃ τούτων τὰ ἀπύλωτα στόματα τῶν συκοφαντούτων ἢ νὰ ῥύψῃ κεραινοῦς νὰ τοὺς ἀστραποκαύσῃ ἢ νὰ ἀνοίξῃ τὴν γῆν νὰ τοὺς καταποντήσῃ. Ἀλλὰ περιέρχεται μὲ σπλάγχχνος περισσότερον καὶ κόμας καὶ πόλεις καὶ πάντα τόπον καὶ ἰατροῦει πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, καὶ εὐαγγελίζεται πανταχοῦ ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Διὰ τοῦτο μετανοεῖτε. Ἀνασταίνει τὸν Λάζαρον ὁδωδῶτα ἐκ τοῦ τάφου

καὶ τετραήμερον. Καὶ ἀντὶ νὰ θαυμάσωσι τὴν ἀνέκφραστον παντοδυναμία του, λέγουσιν οὐκ ὠφελείται ὅστις πάγη ὀπίσω αὐτοῦ, ἀπῆλθον διὰ τοῦτο καὶ λυσώσι, τρύζουσι τοὺς ὀδόντας. Γυρεύουσι [...] αἰτίαν νὰ θανατώσωσι αὐτὸν τὸν Χριστόν, ὅπου εἶναι ἡ αἰώνιος ζωὴ. Νὰ ἐξαλείψωσιν ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ αὐτὸ τὸ μέγα καὶ θεῖον του ὄνομα. «Δεῦτε νὰ ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ καὶ ἐκτρίψωμεν αὐτὸν ἀπὸ γῆς ζώντων». Ὅντως ἀπετύπλωσεν αὐτοὺς ἡ κακία αὐτῶν, ἕως ἐκεῖ τοὺς ἐσκοτίσεν ἡ ἀσέβειά τους, ἡ παρανομία τους, ὅπου ἀπεφάσισαν οἱ θεομάχοι νὰ θανατώσωσι καὶ αὐτὸν τὸν Λάζαρον. Θέλεις νὰ ἰδῆς τύφλωσιν μεγαλυτέραν ἀπὸ αὐτήν; Βλέπουσι καὶ συντριβόνται αἱ πύλαι τοῦ Ἄδου, ἀνοίγονται τῆς ἀβύσσου τὰ καταχθόνια, ἐξέρχεται ὁ τετραήμερος Λάζαρος σῶς καὶ ὄλος ὑγίης καὶ ἐκεῖνον ζητοῦσι νὰ θανατώσωσι καὶ τὸν Λάζαρον καὶ αὐτὸν / τὸν ἴδιον τὸν Χριστόν. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἐβουλήθησαν, ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν, ὃν ἐκεῖνος ὅπου ἀνέστησε μὲ ἓνα μόνον λόγον τὸν Λάζαρον ἀπὸ τοῦ Ἄδου τὰ καταχθόνια, αὐτὸς ὁ ἴδιος δύναται καὶ τὸν Λάζαρον νὰ τὸν φυλάξῃ καὶ ἐκεῖνους νὰ τοὺς θανατώσῃ καὶ νὰ τοὺς ἀφανίσῃ εἰς τὸ μὴ ὄν. Ἄμῃ συλλογίζονται νὰ θανατώσωσι τὸν Χριστόν κρυφίως καὶ λεληθότως διὰ νὰ μὴ γνωρισθῇ ἡ ἀσέβεια καὶ ἡ παρανομία τους. Διὰ νὰ σβύσωσιν ὀλοκλήρως τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸν κόσμον, τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν καὶ ἔλεγον «μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, ἵνα μὴ θόρυβος γένηται τῷ λαῷ ἀλλὰ οὐδὲν ἐποιοῦν». Ὅσα δὲν ἤθελον καὶ ὅποτε δὲν ἐβούλοντο.

Διὰ τοῦτο ὁ φιλόanthρωπος καθὼς εὐδόκησε εἰς τὴν ἁγίαν του γέννησιν, νὰ γένωσι κήρυκες τῆς γεννήσεώς του οἱ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν, ὁ ἀστὴρ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, οἱ ἄγγελοι ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς, οἱ ποιμένες καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἰουδαίαν, καὶ καθὼς εἰς τὸν Ἰορδάνην ἐβαπίσθη παρῶρησίᾳ καὶ τὸν ἐκήρυξεν ὁ πανάγαθος πατὴρ ἀπὸ τὸν οὐρανόν, τὸν ἐβεβαίωσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον μὲ τὴν ἐπιφοίτησίν του, τὸν ἐκήρυξε εἰς ὅλους ὁ Πρόδρομος καὶ ἔλεγεν «ἶδε ὁ ἄμνος τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου».

Τέτοιας λογῆς ἠθέλησε παρῶρησία νὰ πάθῃ καὶ νὰ σταυρωθῇ διὰ νὰ ἰδοῦσι τὰ παθήματά του τοὺς ὀνειδισμοὺς τους, τοὺς ἐμπαίγμους του, τοὺς ἐμπυσομύς του, τοὺς κολαφισμοὺς του, τὰς πληγὰς του, τὰ τραύματά του ὄλος ὁ κόσμος, τὰ ὁποῖα θεληματικῶς καταδέχεται διὰ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν σωτηρίαν πάντων ἡμῶν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν ἑορτὴν εὐδόκησε ὁ πάνσοφος νὰ σταυρωθῇ εἰς τὴν ὥραν ὅπου οἱ θεοκτόνοι ἐθυσίαζον τὸν ἄμνον ἐκεῖνον ὅπου ἦτον τύπος τοῦ ἀληθινοῦ ἁμνοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τότε νὰ παραδώσῃ τὴν ἁγίαν του ψυχὴν εἰς χεῖρας τοῦ οὐρανοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ ὅλον τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν τυραννίαν τοῦ ἀνθρωποκτόνου καὶ ἀπὸ αὐτὸν

(φ2ν) τὸν αἰώνιον θά/νατον καθὼς καὶ κηρύττουσιν ὅλοι οἱ ἀπόστολοι καὶ εὐαγγελισταὶ εἰς ὅλα τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ δόξα ἢ μεγάλη τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ νὰ πάθῃ τὰ τοσαῦτα μεγάλα παθήματα νὰ ἀποθάνῃ μὲ τὸν πλέον φρικτὸν καὶ ἐπικρατέστερον θάνατον διὰ τὴν ἀγάπην τὴν ἐδικήν μας, διὰ τὴν σωτηρίαν ὅλου τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν ἔπαθε. Καὶ κατὰ παρῶσιν ἐνώπιον παντὸς τοῦ κόσμου καθὼς ἐπροφήτευσεν ὁ Δαβὶδ: «Ὁ δὲ Θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ αἰῶνων εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς» (Ψαλμὸς 73:10).

Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι τρέχουσι κρυφίως τὴν νύκτα πλῆθος πολὺ καὶ ἀπὸ τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων καὶ ἀπὸ τῶν Ἀρχιερέων καὶ ἀπὸ τῶν Γραμματαίων καὶ νομικῶν λαμβάνουσι ὅλην τὴν σπεῖραν τοῦ Πιλάτου. Τρέχουσι μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων, περικυκλοῦσι ὡς κακοῦργον τὸν ἀνεύθυνον, τὸν προδίδει ὁ Ἰούδας ἓνας ἀπὸ τὴν πρώτην χορείαν τῶν μαθητῶν του μὲ φίλημα δόλιον. Τὸν περικυκλοῦσι ὡς κύνες, τὸν δεσμοῦσι, τὸν σύρουσιν ὡς κατάδικον ἀπὸ κριτήριον εἰς κριτήριον ἀπὸ τοῦ Ἄννα εἰς τοῦ Καϊάφα, ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τοῦ Πιλάτου, ἀπὸ τοῦ Πιλάτου εἰς τοῦ Ἡρόδου· φέρουσι ψευδομάρτυρας καθὼς ἔλεγεν ὁ Δαβὶδ «ἀναστάντες μοι μάρτυρας ἄδικους ἀλλ' οὐδεὶς λέγει τὴν ἀλήθειαν ὅτι ἁμαρτίας οὐκ ἐποίησεν οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ».

Εἰς αὐτὰ ὅλα ὁ γλυκύτατός μου Ἰησοῦς σιωπᾷ καὶ οὐδὲν ἀποκρίνεται μήτε εἰς τοὺς ψευδομάρτυρας, μήτε εἰς ἐκείνους ὅπου φωνάζουσιν «ἄρον, ἄρον σταύρωσον αὐτόν», μήτε εἰς ἐκείνους ὅπου λέγουσιν «ἔνοχος θανάτου ἐστί» διατὶ βασιτάζει ὅλας τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου (Ἡσαΐας): «αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἔλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν». Διὰ τοῦτο στέργει τὴν ἄδικον ἀπόφασιν, ὅπου τὸν καταδικάζουσιν οἱ ἄδικοι κριταὶ καὶ κατηγοροὶ ὅτι διὰ τοῦτο ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ἀποθάνῃ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ ἡμᾶς (φ3γ) ἀπὸ τὸν αἰώνιον θάνατόν μὲ τὸν ἐδικόν του θά /[...] πῆρ οὕτως ἀποφάσισε διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν ἐξαπέστειλε.

Καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος λέγει: «τὴν ψυχὴ μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων». Διὰ τοῦτο καὶ σιωπᾷ εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν παρανόμων κριτῶν στέργει καὶ καταδέχεται. Καὶ ἐπὶ μέσης ἡμέρας ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀπὸ τοῦ παρανόμου Πιλάτου τὸ πραιτώριον μὲ τὸν σταυρὸν εἰς τοὺς ὤμους ὁ πολυῆμιχτός μου Ἰησοῦς καθὼς ὁ παρανόμος λαὸς τὸν κατεδίκασεν ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἡ δόξα του ἢ μεγάλη καὶ ἡ ἀνεκφραστός ὅτι αὐτὸ τῆς καταδίκης τὸ ξύλον καὶ τὸ ἐπικρατέστερον ἔγινε δόξα τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ μου καὶ τοῦ κόσμου ὅλου σωτηρία μὲ αὐτοῦ τοῦ σταυροῦ τὴν ἀσθένειαν ἐξενεῦρισε ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ

κραταιοῦ καὶ συνέτριψε τὰς πύλας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἠλευθέρωσεν ὅλον τὸ ἀνθρώπινον ὅλους τοὺς ἀπ' αἰῶνος προπάτορας. Διὰ τοῦτο εἰς ὄρος ὑψηλὸν ἴσθησι τὸ βασιλικὸν τοῦτο τρόπαιον ἐκεῖ εὐδόκησεν ὁ πάνσοφος νὰ ὑψωθεῖ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ μέσης τῆς οἰκουμένης, εἰς ὄρασις πάσης τῆς γῆς. Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν τώρα καὶ τοὺς ἰδίους ἀνθρώπους μὲ ποῖαν τιμὴν ἀποδέχονται τὸν σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν τους, μὲ ποῖα ἐφόδια, μὲ ποῖαν βοήθειαν τὸν συνοδεύουσι διὰ νὰ πολεμήσῃ καὶ νὰ νικήσῃ τὸν ἐχθρὸν τους τὸν ἀνθρωποκτόνον «ἐδίδουν αὐτῷ πλεῖν ἐσφυρσι-σμένον οἶον ἐδίδουν αὐτῷ ποιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μεμειγμένου καὶ γευσάμενος οὐκ ἤθελε πλεῖν» (Ματ. 47:34; Μάρκ. 19:28). Τοιαύτην τιμὴν ἀποδίδουσιν εἰς τὸν σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν τους, τοσαύτην ἀμοιβὴν εἰς τὸν εὐεργέτην τους.

Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς καὶ Θεὸς μου προσηλάσθη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὁ δὲ Ἰσραὴλ ἀπέλυσε τοὺς ἀπ' αἰῶνος δεσμίους. Ἄλλὰ τῶν θεοκτόνων εἰς ὅλα αὐτὰ δὲν μαλάσσεται ἡ σκληρότης τῆς καρδίας των ἀλλὰ καὶ ἐπὰν εἰς τὸν σταυρὸν, ὅπου τὸν βλέπουσιν οἱ παρὰ νόμοι κρεμύμενοι βλασφημοῦσι «οὐά, ὁ καταλύων τὸν ναόν, καὶ ἐν τρισὶ ἡμέραις οἰκοδομῶν. Οἱ ἀρχιερεῖς ἔλεγον ἄλλους ἔσωσεν σωσάτω ἑαυτὸν (Μαρκ. 15:30. 36) οἱ γραμματεῖς οἱ πρεσβύτεροι ἔλεγον «ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι» (Ματ. 27:41) «Εἰ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐστὶ καταβάτω νῦν/ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καὶ (πιστεύσομεν)» [...]σίας ὃ πόσον εἶναι σκληρότεροι καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἀναίσθητα κτίσματα.

Καὶ ὁ μὲν ἥλιος κρύπτει τὰς ἀκτῖνας διὰ νὰ μὴ βλέπουσι τὴν γύμνωσιν τοῦ ἐδικοῦ τοῦ ποιητοῦ καὶ Θεοῦ, γίνεται σκότος εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην. Αὐτὴν τὴν γύμνωσιν ὅπου τοῦ κατέστησαν οἱ θεοκτόνοι Ἰουδαῖοι. «Γενομένης δὲ ὥρας ἕκτης, σκότος ἐγένετο ἐπὶ πάσαν τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης» (Ματ. 15:33) ὄχι μίαν, ἀλλὰ τρεῖς ὀλοκλήρους ὥρας. Τὸ αὐτὸ βεβαιώνει καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς Λουκάς 25:44: «ἦν δὲ ὡσεὶ ὥρα ἕκτη καὶ σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης. Καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος, καὶ τὸ καταπέταγμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω». Καὶ ἡ μὲν γῆ φρίττει καὶ τρέμει ἀπὸ τὸν φόβον τῆς, ὅπου δὲν ὑποφέρει νὰ βαστάξῃ ἐσταυρωμένον καὶ γυμνὸν τὸν ποιητὴν τῆς· αὐτὸν ὅπου τὴν στολιζει καὶ αὐτὴν μὲ τὰ χόρτα μὲ τὰ ἄνθη μὲ τὰς καρποφορίας τῆς. Διὰ τοῦτο μὲ μεγάλην ὀργὴν αὐτὴ ἡ ἀναίσθητος ἀνοίγει τὸ στόμα τῆς νὰ τοὺς καταπῆ καὶ πάλιν ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν μακροθυμίαν τοῦ ἐσταυρωμένου μου Ἰησοῦ. Αἱ πέτραι σχίζονται καὶ διαρρέουσι. Τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ σχίζεται ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω τὰ μνημεῖα τῶν νεκρῶν ἀνοίγονται καὶ οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν τάφων ἀνίστανται. (Ματ. 27:11) «καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθη». Ἄλλὰ οἱ Ἰουδαῖοι εἰς ὅλα αὐτὰ μένουσιν εἰς ἀναίσθησιν

ἐσχάτην. Ὡς Ἰουδαῖοι δὲν εἶστε ἐσεῖς ὅπου χθὲς καὶ πρῶην ἐζητεῖτε σημεῖον ἐκ τοῦ Ἰησοῦ; Καὶ ποῖα ἄλλα σημεῖα μεγαλύτερα θέλετε νὰ ἰδῆτε καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ τὰ καταχθόνια; Ἀπὸ αὐτὰ ὅπου βλέπετε σήμερον, ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου ποῖον ἄλλο σημεῖον θέλεις νὰ ἰδῆς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ μεγαλύτερον ἀπὸ τὸ νὰ βλέπῃς τὸν ἥλιον σκοτεινὸν καὶ ὄλον τὸν κόσμον καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς ὄλον σκότος παρόμοιον μὲ αὐτὰ τοῦ Ἰησοῦ τὰ καταχθόνια; Ἐσεῖς λέγετε «εἰ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καταβάτω ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ» ποῖον εἶναι θαυμασιότερον, νὰ καταβῆ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ὁ Χριστός, ἢ νὰ σκοτισθῇ ὁ ἥλιος; Ποῖον εἶναι παραδοξότερον ἢ νὰ σώσῃ καὶ τὸν ἑαυτὸν τοῦ καὶ τοὺς ληστὰς ἀπὸ τοῦ νὰ σταυρωθῇ [...] / σιώτερον νὰ καταβῆ ἀπὸ τὸν σταυρὸν ἢ νὰ καταβῆ εἰς τοῦ Ἰησοῦ τὰ καταχθόνια καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ ἐκεῖθεν ὅλους τοὺς ἀπ' αἰῶνος προπάτορας, ὄλον τὸν Ἀδὰμ καὶ τοὺς ἐξ Ἀδὰμ;

Τοσοῦτον ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνητος αὐτῶν καρδία ἢ σκληρωτάτη καὶ ἀπάνθρωπος ὅπου ὕστερον ἀπὸ ὅλα, αὐτὰ διὰ νὰ ἔλθωσιν εἰς αἴσθησιν νὰ μετανιώσωσιν, ὡσὰν ἐκεῖνους ὅπου εἶχον τὴν συνειδήσιν τοὺς καθαρὰν καθὼς τὸ βεβαίωνει ὁ εὐαγγελιστής) Λουκᾶς μὲ τοιαῦτα λόγια «πάντες οἱ παραγενόμενοι τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον» (28:43) // ὄλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην θεωροῦντες τὰ γενόμενα // ἀλλὰ ἦλθον εἰς τοιαύτην ἀναισθησίαν ὅπου κοντὰ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα του πολυῶδυνα παθήματα ἤκουσαν ὅπου λέγει «διψῶ». Ποῖος δὲν ἤθελε σπλαγχνισθῆ ἕνα τοιοῦτον πολυπαθέστατον εἰς τοιαύτην ὥραν ὅπου νὰ πάσχη ἀπὸ τοιαῦτα δεινὰ ὅσα ἦτον καὶ ὁ πλέον ἀπάνθρωπος καὶ θηριώδης. Αὐτοὶ ὅμως οἱ καλοὶ ἀδελφοί του καὶ φίλοι του ποῖον ποτὸν τοῦ ἐτοιμάζουσι; Ὡς τῆς μεγάλης καὶ ἀσυγκρίτου ἀπανθρωπίας; ἔχουσι καὶ συγκρινῶσι ὄξος καὶ χολῆν καὶ ποτίζουσι τὸν ἐσταυρωμένον Ἰησοῦ. Ἀγωνίζονται νὰ γλυκάνωσι τὴν πικρίαν τῆς λύπης του, νὰ παρηγορήσωσι τὴν τεθλιμμένην του ψυχὴν μὲ τὸ ὄξος καὶ τὴν χολῆν. Τοιαύτην παρηγορίαν προσφέρουσι εἰς τὸν ἐσταυρωμένον τοὺς εὐεργέτην, ὄξος μετὰ χολῆς μεμειγμένον. Εἶδες ἀμοιβήν; Εἶδες εὐχαριστίαν ὅπου προσφέρουσι οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν εὐεργέτην τοὺς διὰ τὰς τοιαύτας καὶ τοσαύτας εὐεργεσίας, εἶδες παραμυθίαν εἰς τὰ τοιαῦτα πολυῶδυνα πάθη καὶ θανατηφόρους πληγὰς; Εἰς τοιαύτην ἔπακρον δίψαν τοῦ προσφέρουσι ὄξος μετὰ χολῆς μεμειγμένον διὰ νὰ μὴ μείνῃ κἀνένα εἶδος ἀπανθρωπίας ὅπου νὰ μὴ τὸ ἐνεργήσωσιν εἰς αὐτὸν τὸν μέγιστον εὐεργέτην τοὺς. Διὰ τοῦτο λέγει μὲ μεγάλην του ὑπομονὴν ὁ φιλόανθρωπος «τετέλεσται» (Ἰωάννης 19:30) ὅπου θέλει νὰ εἰπῇ ὅλοι αἱ προφητεῖαι ἐπληρώθησαν, ἔλαβον τὰ πέρας ἀκόμη καὶ ἡ κακὸς τρόπος γνῶμη τῶν Ἰουδαίων. Τετέλεσται.

(φ4v) Ὅσα ἡ ἀπανθρωπία τους ἐπενόησεν ὅλα τὰ ἐτελείωσαν / ἄς ἰδοῦ-
 μεν τώρα καί τόν Χριστόν [...] κράτορα. Ποίαν ἐκδίκησιν καί τιμωρίαν
 ἔδειξεν εἰς τήν τοιαύτην τῶν θεοκτόνων ἀπανθρωπίαν; Μὲ ποίας τιμω-
 ρίας ἐπαίδευσεν τὸν ἀχάριστον ἐκείνον λαὸν καί ἀπάνθρωπον; Τάχα
 ἔρριψε κεραινοὺς νὰ τοὺς κατακαύσῃ; Τάχα ἤνοιξε τὴν γῆν νὰ τοὺς
 καταπίῃ, ἢ κἄμμίαν ἄλλην παραμικρὰν // νομίαν // τιμωρίαν διὰ νὰ
 τοὺς ἐξαναλώσῃ; Μὴ γένοιτο.

Ὅλα αὐτὰ τὰ δεινὰ, αἱ τιμωρίαι τὰ σταυρικά του παθήματα, οἱ
 πόνοι του τὰ τραύματα, αἱ πληγαὶ αἱ μάστιγες, ὅπου ἀκαταπαύστως
 ἐγένοντο χθὲς εἰς αὐτὸν τὸν ἀνεξίκακον ἐσταυρωμένον Ἰησοῦν μου
 καί Θεόν μου, μέχρις τελευταίας αὐτοῦ ἀναπνοῆς δὲν ἐστάθῃ τρόπος
 νὰ μεταβάλλωσι τὴν ἄπειρόν του εὐσπλαχνίαν καί τὴν συγκατάβασιν,
 ἀλλὰ ὕστερον ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ δεινὰ εἰς τὴν ἐσχάτην του καί τελευ-
 ταίαν ἀναπνοὴν ἐσήκωσε τοὺς ὀφθαλμούς του καί αὐτὰ τὰ φιλόνηρω-
 πα σπλάγχνα του εἰς τοὺς οὐρανοὺς, φωνάζει εἰς τὸν Θεὸν καί πατέρα
 του «πάτερ, ἄφες αὐτοῖς», συγχώρησον αὐτοῖς (Λουκ. κγ:5δ) οὐ γὰρ
 οἶδασι τί ποιοῦσι. Ὡ τῆς ἀγαθότητος, ὦ τῆς ἀνεξικακίας σου φιλό-
 νηρωπε δέσποτα καί ὄχι μόνον συγχωρεῖ ὁ ἴδιος τοὺς θεοκτόνους σταυ-
 ρωτάς του, ἀλλὰ καί αὐτὸν τὸν Θεὸν καί πατέρα του παρακαλεῖ νὰ
 τοὺς συγχωρήσῃ καί τὸ μεγαλύτερον, τὸ πλέον θαυμασιότερον εἶναι
 τοῦτον ὅτι δικαιολογεῖ τοὺς σταυρωτάς του καί λέγει ὅτι τὸ ἔκαμαν
 ἀπὸ τὴν ἀγνωσίαν τους, καί ὄχι ἀπὸ τὴν κακίαν τους, «πάτερ ἄφες
 αὐτοῖς οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι». Μὲ τοιαύταις ἀνταμοιβῆς ἀντιπληρώ-
 νει τοὺς φονευτάς του, δέεται εἰς τὸν Θεὸν καί πατέρα του μέχρις
 ἐσχάτης ἀναπνοῆς νὰ τοὺς συγχωρήσῃ, αὐτὴν τὴν συγχώρησιν τῶν θεο-
 κτόνων φονευτῶν του ἐξίτη ἀπὸ τὸν Θεὸν καί πατέρα του μέχρις ἐ-
 σχάτης ἀναπνοῆς, ἕως ὅπου παρέδωκε τὴν ἀγιωτάτην καί τεθεωμένην
 του ψυχὴν εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ καί πατρός του, μὲ τοιαῦτα λόγια (44):
 «πάτερ εἰς χεῖρας σου παρατίθημι τὸ πνεῦμα μου» (Μαρ. 15:37) «ὁ δὲ
 Ἰησοῦς ἀφήσας φωνὴν μεγάλην ἐξέπνευσε» (Ματ. 27:55) «ὁ δὲ Ἰη-
 σοῦς κράξας φωνῇ μεγάλῃ ἀφῆκε τὸ πνεῦμα. Καί ἰδοὺ τὸ καταπέτα-
 σμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω, καί ἡ γῆ
 (φ5r) ἐσεισθη, αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καί τὰ μνημεῖα ἠνεώχθησαν, καί πολ-
 λὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθη» καί τὸ καταπέτασμα τοῦ
 ναοῦ ἐσχίσθη ἀπὸ ἄνωθεν ἕως καί κάτω» (Μάρκος 15:38).

Τότε πάλιν ὁ λαμπρότατος ἥλιος ἀνατέλλει τὰς ἀκτῖνας του διὰ νὰ
 ἰδοῦσι οἱ σκληροτράχηλοι ὅλα αὐτὰ μὲ τοὺς ὀφθαλμούς του, καί τοὺς
 λίθους τὰς πέτρας ὅπου σχίζονται τοῦ ναοῦ αὐτοῦ τὸ καταπέτασμα, καί
 αὐτοὺς τοὺς τάφους τῶν νεκρῶν ὅπου ἀνοίγονται διὰ νὰ ἰδοῦσι τὴν
 τοσαύτην μεγάλην καί φοβερὰν ταραχὴν καί τῆς γῆς καί τοῦ οὐρανοῦ,

τῶν στοιχείων καὶ ὅλου τοῦ κόσμου ἴσως καὶ ἡ ἀθλία τους ψυχὴ νὰ ἔλθῃ εἰς αἴσθησιν, διὰ νὰ μὴν προφασίζονται ὅτι δὲν τὰ βλέπουν. Ἄλλὰ καὶ μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τους νὰ τὰ ἰδοῦσιν καὶ μὲ τὰς χεῖρας νὰ τὰ πιάσωσιν ὄχι μόνον τὰ σημεῖα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ μεγάλα καὶ φοβερὰ καὶ παράδοξα θαύματα ὅπου ἔγιναν. καὶ εἰς τὴν γῆν καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Διὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ ἔρχονται εἰς αἴσθησιν καὶ γνωρίζουσι τὴν παρανομίαν τους καὶ πιστεύουσι καὶ μετανοοῦσι μὲ κλαυθμούς, μὲ δάκρυα ἀπαρηγόρητα. Γνωρίζουσι καὶ ὁμολογοῦσιν, ὅτι αὐτὸς ὁ ἐσταυρωμένος καὶ νεκρὸς εἶναι Θεὸς παντοδύναμος καὶ αἰώνιος. «Ἄπαντες οἱ παραγενόμενοι ἐπὶ τὴν θέαν ταύτην ἰδόντες τὸν σεισμὸν καὶ τὰ γενόμενα τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον» (Λουκ:23:48) «ιδῶν δὲ ὁ κεντηρίων ὁ παρεστηκὸς αὐτοῦ ὅτι οὕτω κράξας ἐξέπνευσεν //ἐξεκεντίσας// εἶπεν ἀληθῶς ὁ ἄνθρωπος οὗτος υἱὸς ἦν Θεοῦ». (Ματ. 29:39) Ὡς τῆς τυφλότητος καὶ τῆς ἀναληθσίας τῶν Γραμματαίων καὶ Φαρισαίων, ἐντροπῇ τῶν νομοδιδασκάλων. Ὁ ἀπλοῦς λαὸς οἱ ἀπαιδέυτοι ἄνθρωποι ὁ ἐθνικὸς ἐκατόνταρχος γνωρίζουσι τὸν ἐσταυρωμένον καὶ νεκρὸν, ὅτι εἶναι υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς παντοδύναμος, καὶ τὸν πιστεύουσι καὶ τὸν ὁμολογοῦσιν Θεὸν παντοκράτορα. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἅγιοι ἀρχιερεῖς, οἱ σοφοὶ Γραμματεῖς καὶ νομοδιδάσκαλοι ὄχι μόνον δὲν τὸν πιστεύουσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν βλασφημοῦσι καὶ τὸν ὑβρίζουσι καὶ ὡς πλάνον τὸν συκοφαντοῦσι. Ἄλλὰ βλέποντες τὰ τσαῦτα μεγάλα καὶ παράδοξα τερατουργήματα, φοβοῦνται, καὶ διὰ τὰ ἀκόλουθα διὰ νὰ μὴν ἀληθεύσωσι.

(φ5ν) Διὰ τοῦτο μὲ πάντα τρόπον λοιπὸν μεταχειρίζονται διὰ νὰ κρύψωσι καὶ αὐτὴν τὴν ζωηφόρον ἀνάστασιν. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο ὡς τῆς κεφαλῆς του(ς) καὶ τῆς παραφροσύνης τους, ἀπειργάσαντο ἐπειδὴ καὶ ὅσον ἀγωνίζονται νὰ κρύψωσι καὶ νὰ καταφρονήσωσι τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ μου καὶ αὐτὴν τὴν ζωηφόρον του ἀνάστασιν, τόσον περισσότερον γίνονται πλέον ἐνδοξότερα, πλέον θαυμασιότερα ὅλα αὐτὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀνάστασις τοῦ ἐσταυρωμένου μου Ἰησοῦ καὶ δεσπότητος κηρύττεται καὶ βεβαιοῦται περισσότερον καὶ ἀπὸ τὰς σφραγίδας τοῦ τάφου καὶ ἀπὸ τὴν σπεῖραν ὅλην τῶν στρατιωτῶν ὅπου ἐφύλαττον τὸν τάφον.

Ὡς Χριστὲ βασιλεῦ, δέσποτα Θεέ μου παντοδύναμε, προαιώνιε, αἶδιε καὶ ἀθάνατε, Σὲ βλέπω μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς πίστεως ὅπου πάσχεις διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ἐκουσίως, ἀλλὰ Σὺ εἶσαι ὁ παραγαγὼν τὰ σύμπαντα ὡς παντοδύναμος μόνῳ τῷ νεύματι. Σὲ βλέπω γυμνὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀλλὰ πιστεύω ὅτι Σὺ εἶσαι ἡ δόξα, ἡ λαμπρότης καὶ ὁ σολοισμὸς ὅλων τῶν ἀγγέλων, ἡ ὠραιότης, ἡ λαμπρότης ὅλων τῶν οὐρανίων δυνάμεων. Ἐγυμνώθης διὰ νὰ ἐνδύσης ἐμένα τὸν ἀνά-

Ξιον τὴν πρώτην ἐκείνην θεοῦφαντον στολήν, ὅπου μὲ ἐξεγύμωνεν ὁ ἀνθρωποκτόνος καὶ δόλιος ἐχθρός. Σὲ βλέπω προσηλωμένον καρφωμένους τὰς θεϊκὰς σου παλάμας ἐπάνω εἰς τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ ἀλλὰ πιστεύω ὅτι αὐταὶ αἱ χεῖραι ἐποίησάν με καὶ ἐπλασάν με καὶ τώρα προσηλώθησαν, διὰ νὰ ἰατρεύσης τὰς ἐδικὰς μου χεῖρας ὅπου ἄπλωσα εἰς ἐκεῖνο τὸ ἀπηγορευμένον ξύλον τῆς γνώσεως. Βλέπω τοὺς θεοκτόνους Ἰουδαίους ὅπου ποτίζουσιν ἐσένα τὸν γλυκασμὸν τῆς ζωῆς μου τὸ ὄξος καὶ τὴν χολήν, ἀλλὰ διὰ νὰ μὲ ἰατρεύσης ἀπὸ τὸ θανατηφόρον φαρμάκι ὅπου μὲ ἐπότισεν ὁ ἀνθρωποκτόνος διάβολος.

Σὲ βλέπω κρεμάμενον ὡς κατάδικον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι Σὺ εἶ ὁ κριτὴς πάντων τῶν ζώντων καὶ τῶν νεκρῶν, Σὺ ὁ καθηήμενος ἐπὶ τῶν χερουβείμ καὶ ὑμνούμενος ὑπὸ τῶν σεραφεείμ. Βλέπω ὅλην τὴν θεϊκὴν σου σάρκα ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς ὅλην κατάστικτον. Ἄλλὰ αἱ πληγαὶ αὐταὶ ἰάτρευσαν ὅλας μου τὰς θανατηφόρους πληγὰς ὅπου μοῦ ἐπροξένησεν ἡ ἁμαρτία καθὼς ὁ Ἡσαΐας προεφήτευε (φβγ) «τῶ/μὸλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἰάθημεν». Σὲ βλέπω ὅπου παραδίδεις αὐτὴν τὴν ἀγιοπάτην καὶ τεθεωμένην σου ψυχὴν εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός σου καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔχεις εἶδος οὐδὲ κάλλος, «ὅτι ἐξέλιπε παρὰ πάντας ἀνθρώπους». Ἄλλὰ ταῦτα πάντα καταδέχεσαι διὰ τὴν ἄκραν σου φιλανθρωπίαν καὶ τὴν συγκατάβασιν διὰ νὰ μὲ στολίσης, διὰ νὰ μὲ ὠραΐσης, διὰ νὰ μὲ δοξάσης, διὰ νὰ μοῦ δώσης ζωὴν αἰώνιον, καὶ αὐτὴν τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν ὠραιότητα ὅπου πρότερον μοι χάρισες.

Σὲ βλέπω νεκρὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ Σὺ εἶσαι ἡ ζωὴ, τὸ εἶναι πάντων τῶν κτισμάτων, καὶ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων. Σὺ ὁ κατελθὼν εἰς τοῦ Ἄδου τὰ καταχθόνια συνέτριψας τὰς πύλας διέρρηξας τὰ δεσμὰ καὶ ἠλευθέρωσας, ἀνέστησας καὶ ἀνήγαγες ἐκεῖθεν ὅλον τὸν Ἀδὰμ καὶ τοὺς ἐξ Ἀδὰμ, ὡς Θεὸς παντοδύναμος, μὲ τὴν ἐδικὴν σου εἰς Ἄδου κατάβασιν. Ἀνέστησας ὅλους ἡμᾶς καὶ ἀνύψωσας εἰς τὴν οὐράνιον σου βασιλείαν μὲ τὴν ἐδικὴν σου ἀνάστασιν. Συνήγειρας ἡμᾶς συνεδόξασας καὶ συνεκάθισας ἡμᾶς εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ οὐρανοῦ Θεοῦ καὶ πατρός σου, τοῦ ὑψίστου καὶ παντοκράτορος μὲ τὴν ἐδικὴν σου ταπεινώσιν.

Διὰ τοῦτο δέσποτα προσκυνῶ τὰ μεγάλα καὶ φορικτὰ Σου παθήματα. Ὑμνοῦμεν σου τὴν ἐκουσίαν σου σταύρωσιν, δοξάζομέν σου τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἐδικὴν Σου γύμνωσιν σεβόμεθα τὸν σπόγγον, τὸν κάλαμον, τὴν λόγχην, ὅτι ὅλα αὐτὰ ἔγιναν ὄργανα τῆς ἐδικῆς μας σωτηρίας, δόξα καὶ τιμὴ καὶ καύχημα καὶ σεμνολόγημα τῆς ἐδικῆς μας ἀχρεϊότητος καὶ μάλιστα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τιμῶμεν τοῦτον τὸν τίμιον σταυρὸν, τὸν ὅποιον μᾶς ἐχάρισες ὄπλον ἀκαταγώνιστον κατὰ τῶν ἀντιπάλων, αἰ-

σθητῶν καὶ νοητῶν, ὄρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν.

Ὅμολογοῦμεν ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ παθήματα ὅπου ἔλαβες, ὅλα ἔγιναν δῶρα καὶ χαρίσματα εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀναξίους δούλους σου. ὦ νεκρέ, γυμνέ, ἐσταυρωμένε, γλυκύτατε Ἰησοῦ μου, Σὺ εἶ ὁ Θεός μου, ὁ πλάστης μου, ἡ δικαίωσίς μου, Σὺ εἶ ἡ ἀνάστασίς μου, ἡ δόξα μου, ἡ μακαριότης μου, ἡ θέωσίς μου, ὁ στέφανος τῆς ἐδικῆς μου καυχήσεως. Σὺ εἶ ἡ σωτηρία ἡ ἐλπίς πάντων ἡμῶν τῶν χριστιανῶν / τῶν ἀνυμνού-
(φβν) τῶν καὶ δοξολογούντων τὰ σταυρικά σου καὶ κοσμοσωτηρία σου παθήματα.

Διὰ τοῦτο δέσποτα ὡς παντοδύναμος, ὡς ἀγαθός, ὡς φιλόνητος διατηρεῖς τὸν Πανιερώματον ἡμῶν ἀρχιερέα καὶ δεσπότην τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Σμύρνης, τὸν ὑπέριμον καὶ ἔξαρχον Ἀσίας κύριον κύριον Ἄνθιμον, αὐτὸς στερεώσεις καὶ διατηρεῖς αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ἀστεμφοῦς αὐτοῦ θρόνου ἄνοσον, εὐθυμον, ὑγιᾶ τε καὶ μακρόβιον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς Σῆς ἀληθείας, ἄλλον ἥλιον καταυγάζοντα τὰς ψυχὰς ἡμῶν μὲ τὰς ἀκτίνας τῶν διδαχῶν του, καὶ καταρτίζοντα τὸν λαὸν σου ταῖς σοφαῖς αὐτοῦ παραινέσεσι. Διὰ δὲ τῶν θεοπειθῶν αὐτοῦ εὐχῶν διατηρεῖς τοὺς πανοσιοτάτους ἱερεῖς καὶ εὐσεβεστάτους ἱεροδιακόνους ψάλτας καὶ ἀναγνώστας, τοὺς εὐγενεσιτάτους ἄρχοντας καὶ δημογέροντας τῆς θεοφρουρήτου ταύτης πολιτείας, τοὺς τιμιωτάτους ἐπιτρόπους καὶ προστάτας τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν καὶ νοσοκομείων, τοὺς τιμιωτάτους πρωτομαϊστορας καὶ μαῖστορας τῶν εὐλογημένων ῥουφειῶν καὶ πάντα τὸν περιούσιον λαὸν σου, ἵνα ἐωρτάζωσιν ἀξίως καὶ θεαρέστως τὰ φρικτὰ ταῦτα καὶ σεβασιμώτατά σου παθήματα καὶ ἀξιώσον αὐτοὺς ἅπαντας ἵνα ἐωρτάσωσι καὶ αὐτὴν τὴν τριήμερον καὶ ζωφόρον ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ.

Εἰς πολλὰ ἔτη δέσποτα ἐκ γ^{ου}.

